

PAŃSTWO (2032) *sb n*

państw- (1392), państw- (58); państw- : państw- *BierEz* (8:1), *GroicPorz* (4:1), *BibRadz* (18:3), *OrzRozm* (8:1), *BielKron* (269:16), *Mącz* (55:4), *GórnDworz* (14:1), *HistRzym* (13:2), *KwiatOpis* (10:1), *RejZwierc* (37:1), *WujJudConf* (3:1), *MycPrz* (49:7), *WierKróc* (6:3), *SkarJedn* (60:6), *SkarŻyw* (84:3), *StryjKron* (48:2), *NiemObr* (15:1), *GrabowSet* (3:1), *WysKaz* (3:1), *SarnStat* (136:1), *KlonKr* (23:1); w *G pl wahania*; o *jasne*.

sg *N* państwo (165). ◇ *G* państwa (404). ◇ *D* państwu (86). ◇ *A* państwo (333). ◇ *I* państwem (82); -em (27), -(e)m (55). ◇ *L* państwie (208). ◇ *V* państwo (1). ◇ *pl N* państwa (95). ◇ *G* państw (234) [*w tym zapis*: państw *LibLeg* (4)]; -a- (159), -a- (16), -a- (1) *BialKaz*, -(a)- (58); -a- *JanNKar*; -a- : -a- *KromRozm III* (1:1), *BibRadz* (2:1), *Mącz* (2:1), *MycPrz* (13:1), *ModrzBaz* (3:2), *CzechEp* (2:1), *NiemObr* (3:1), *SarnStat* (74:7). ◇ *D* państwom (24), państwóm (17); -óm *LibLeg* (18), *KlerWes*, *WujJud WierKróc*, *CzechEp*; -óm *KlerPow*, *BierRozm*, *RejPos*, *MycPrz* (2), *SkarJedn* (2), *SkarŻyw*, *StryjKron* (3), *Phil* (3); -óm : -óm *SarnStat* (2:3); ~ -óm (6), -(a)m (18); ~ -óm (2), -om (1) *SarnStat* (2:1), -(o)m- (14). ◇ *A* państwa (205). ◇ *N a. A* państwa (1). ◇ *I* państwa (55). ◇ *L* państwach (107), państwi(e)ch (11); -(e)ch *BierRozm*, *KromRozm II*, *RejZwierc*, *RejAp*; -ach : -(e)ch *LibLeg* (24:2), *KromRozm III* (1:2), *BielKron* (4:1), *Mącz* (1:1), *RejZwierc* (1:1); ~ -ach (59), -ách (15), -(a)ch (33); -ách *KromRozm I*, *RejWiz*, *BibRadz* (2), *RejZwierc*, *PaprPan*; -ach : -ách *BielKron* (2:2), *StryjKron* (1:6), *GórnRozm* (1:1). ◇ *V* państwa (3). ◇ sg *G a. pl A* państwa (1).

Składnia orzeczenia w praet przy N pl typu: państwa były (21) państwa byli (12); były KlerPow, FalZioł, Diar, BibRadz, RejZwierc (3), SkarŻyw (2), StryjKron (2), GórnRozm; byli OpecŻyw, RejKup, SkarKaz; były : byli LibLeg (1:1), BielKron (5:1), MycPrz (2:2), SkarJedn (1:5).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Terytorium, niekiedy wraz z mieszkańcami, podległe czyjejs władzy, stanowiące pewną całość polityczną niezależną lub hierarchicznie podległą (cesarstwo, królestwo, księstwo itp.); imperium Miech, HistAl, Vulg, Mącz, Modrz, Calag, Calep, Cn; dominium Miech, PolAnt, JanPrzyw, JanStat; ditio Vulg, Modrz, JanStat, Cn; regnum Mącz, PolAnt, Modrz, Cn; respublica Miech, Mącz, Modrz; ducatus Calep, Cn; terra Mącz [pl często w funkcji sg, jak „ziemie, posiadłości”] (1508) : BierEz Gv; KlerPow 4; FalZiołUng V 119v; Był też pytan [sokrates] czo ieft człowiek bez nauki odpowiedział, krol bez panftwa. BielŻyw 50; A ták mamy krolewnę/ od bogá nam daná. Ná rádóć ná wefelie/ tym páńftwam poftana. KlerWes A2v; LibLeg 11/145v [2 r.], 170; ConPiotr 34; RejJóz M8v; KromRozm III G3v, P6v; Bo Inflanci sąsiedzi państwa onego nie mając żadnej przyczyny, iż JKM posła krolewskiego, ktorego indziej posyłał, oni poj mali Diar 22, 89, 94; GroicPorz a3; KrowObr 31; UstPraw K3; Nálazłem tę przypowieść o Cefarzoch czedfzy. Ze to łzczęfliwe páńftwo/ kędy páná máią/ Ze po nim dobrotliwą łáfkę záwždy znáią. RejZwierc 32, 104v, 110v; Także tez y onym drugiem beftyam odietá iefth moc [...]. (marg) To ieft/ trzy pierwze páńftwá trwáły do czáfu/ ále to bárzo máło względem oftáthniego/ kthore ma trwáć przez bárzo długi czás. (–) BibRadz Dan 7/12, *2, I 451b marg; OrzRozm D2 marg, O3v marg; Często fie iedná miáfto drugiey miánuie Bábilonia z Afyryą dla łpolnego páńftwá BielKron 267, 61v, 158v, 167v, 170, 179v (22); KochZg A2; Alpes. Wyfokie góry Włoską ziemię od ynłzich páńftw dzieląc. Mącz 7a, 49a, c, 280c, 324a, 398b, 464a; [Arystoteles] iedno Páńftwo we*

włzyftkim przyrodzeniu/ pod tym naywyższym śprawcą [tj. *Bogiem*] zámyka *OrzQuin* O3v, O3v [2 r.], P, Pv, Q2v, S4; *Prot* B3v, D2v; *RejAp* BB3v, 106; Y vltáwíwlyzy dzień wefela/ z wielkim wefelem á przyzwolenim wltzego páńftwá lyná z mátką ie⁸⁰ niewiedząc złączyli ie *HistRzym* 35v, 46v, 66v; iz tho páńftwo łzczęłliwłze ielt/ gdzie krol cznotliwy rofkázuie *GórnDworz* Gg, F7v, Ggv, Hh2v, Hh8; *KwiatOpis* C4, Dv [2 r.], D2; á iákie łie okrucieńftwá okázowály záwždy nád wlyftkíemi narody dla złości á niełpráwíedliwłści krolow á kłiążąt páńftw onych *RejZwierc* 41v, 41v, 45v, 57, 185v, 186v, 245v, 247; *WujJud* 17v; *BudBib* b, I 369a marg; Práwíe łie łzczęłcie mieni ták łtanom iák Páńftwom/ A prozno kto ma dufác łwym łłom y męłtwom. *MycPrz* I C, I B, Bv, B3, B4v, C (25); *WierKróc* A2, A2v [2 r.], Bv [2 r.], B3; *BiałKaz* L [2 r.]; *BudNT przedm* a6; Też małz y o inłzych wlyftkích páńftwách rozumíeć: iz choćby ony nawięcey ludu/ máiętnołci/ y potrzeb woíennych miály/ iednák łie poddác [lege: padać] mułżá/ ielłi przećiw nim dekret Pána záłtępow wynidzie. *CzechRozm* 255v, 255v [2 r.]; (*nagł*) Mielzko Krol Polłki. (–) TEn máłto godny łnadż był páńftwá ták zacnego/ Iáko człęłciuchno czytam o złych łpráwach íego. *PaprPan* Dd3v, kt, A3, A4, B2, B3 (9); *ModrzBaz* 3, 3v, 33v, 34, 93v, 120; *SkarJedn* A6v, 160, 169, 208, 367, 375, 379; *KochOdpr* B4, C3; *Calag* 117a; *KochPs* 69, 159; *SkarŻyw* 164, 167, 231, 306, 391, 574; *StryjKron* 285, 375, 432 [2 r.], 677; Co łię dla tego przypomina y pokázauie/ żeby kto nie mielzał/ onego łtanu/ páńftwá/ praw y rzádu rzeczy połpolitey Rzymłkiey/ bełtyą 4. názwányey *CzechEp* 379, 356, 372, 373; *CzechEpPORz* **1; *NiemObr* 20, 164, 169; *BielSen* 11, 15; *GórnRozm* D2, D4, 12, I4v, K3v; Zonę królewícowi z Litwy też niełono/ Y pokóy miedzy páńftwy wieczny łtanowiono. *KochProp* 8; *KochWr* 21; *PaprUp* A4, B, D2, H; *ActReg* 29, 40, 75; Democratia – Rząd w panłtwie niektorim człowíeka połpolitego *Calep* 304a, 659b, 85Ia, 985a, 1061a, b; *GostGosp* +4; *Phil* P [2 r.]; *GórnTroas* 9; *GrabowSet* V; *OrzJan* 27 [2 r.], 28, 31 [2 r.], 40, 48 (13); *WysKaz*)?(3; Bo páńftwo to, które było prze rozrodzenie Królewíców Polłkich, rozerwáne, [...] ón íe záł reuniowál, y do íednołci do kupy przywíodł. *SarnStat* 121, *3v, 2, 68, 75, 278 (17); IAm íelt on Kázimierz tu wielkim názwány, [...] Ktorem nie tylko broníą Páńftwo wławíł, Lecz y w rząd lepłzy Polłkie práwá wltáwíł. *KlonKr* E2, Bv, D4v, E2v; *PowodPr* 32 [4 r.], 33; *SkarKaz* 40a; *VotSzl* D2v; *SkarKazSej* 685a, 691a, 704a; *SapEpit* A3v; *PudłDydo* A4 [2 r.], A4v, B.

państwo czego [= obejmujące obszar czego] (2): A tho niech łie rozgłółi po wlyftkim páńftwie powíátow twoích *Leop Esth* 1/20; *SkarJedn* 173.

państwo pod kim, pod czym (3): y owłzem odmieniáią oni [jelenie i żurawie] człęłto te pány/ iz raz ten/ drugiraz ow naprzod ídzie: á thym łpołobem rychley tho íelt wizerunk Rzeczypołpolíthey/ níż páńftwá pod íednym krolem *GórnDworz* Gg2, Gg6v; Xenophon záłię [...] przywíodłzy łobíe ná pámíeć wlyftki Páńftwá ktore kiedy bądż pod wielą ích/ bądż pod íednego pánowániem były/ dziwuíe łie/ że [...] *Phil* P.

państwo czyje [w tym: dodatkowo z nazwą państwa (18), z imieniem panującego (4); pron poss (263), G sb i pron (170), ai (16)] = podległe komuś [w tym: władczy (411), narodowi lub innej zbiorowości (38)] (449): *BierEz* Gv, G2 [2 r.]; A gdy vlyłłál íj poznál íjz Iezus íelt z Galílee ł páńftwa Heroda krola/ niechcíál łędzítz íe⁸⁰ człowíeka *OpecŻyw* 121; *ForCnR* C3; *MetrKor* 38/501, 40/810; *PatKaz* I 9; *KlerPow* 4; *BielŻyw* 148; *MiechGlab* 67; mayą thesz bycz Wkyliyeý Wthehyny Wbyalogrodzie y woczakowye a łłzukacz thych kazakow szkodnykow pansthwy V.C.M. a gardlem karaczy *LibLeg*

9/52v; Moy tesz pan Krol ye⁸⁰ m.polfky kazał V.C.m. powiedziecz [...] yz yvsz wroczył sye do Coroni polskiej stamtich dalekich stron a panstw swoyich *LibLeg* 11/32, 6/78v, 79, 159v [2 r.], 160, 160v (191); *ComCrac* 11 [3 r.], 11v, 12v; *RejJóz* K7v, L3; *HistAl* C4, C6v, F8v, G, 15, N2; *KromRozm I* N2v; *KromRozm III* O6, P2, P8v [2 r.]; *Diar* 21, 22, 23, 24, 60 (9); *LubPs* F4 marg, O5v; Opifuie porządek á fprawę dobrego gołpodarzá w domu/ y krolá w Páńftwie fwym. *Leop Ps* 100 arg, 1 *Mach* 8/24, 3.*Mach* 7/4; *UstPraw* D3; *LeszczRzecz* A4v; *RejZwierc* 23v; *BibRadz* *2, I 226d marg, 451a marg; *OrzRozm* M2v; [papież Aleksander VI] ná kfiętwo [!] go [swego syna] Vrbinátłkie przełożył/ złożywłzy pirwłze królłki álbo wrzędniki/ których iego przodkowie ná pńftwiech Papięskich nádzyáłli *BielKron* 189v; Potym Turcy ciągnęli mocámi do Peloponezu pńftwá Weneckiego w Grecyey *BielKron* 253v; [królowa] połłáá do niego chceli iá poiąć zá żonę/ fpuści mu miáłtho y włzytko pńftwo Gizulłowe áz dorofłá fynowie. *BielKron* 299, 96v, 102, 104, 117, 156v (48); *Mącz* 124a, 128a, 185d, 309a [2 r.], [325]d; *Prot* D2v, D4; *LeovPrzep* A4; *RejAp* 196; *HistRzym* [2], 4, 58, 66v, 73 (11); *GórnDworz kt*, Ff6v, Ii7, Ii7v; *RejPos* 192v; w niwecz fie Potym pńftwo iego [Aleksandra Wielkiego] tákze dla pychy á niezgody přętko obróciło. *RejZwierc* 53v, 44v, 45v, 119, 194v, 195 (9); *KochMon* 25; *WujJud* b2, b3v; *MycPrz* II C4, D; *BiałKaz* H4v [2 r.], M2; *BudNT* Ee6v marg; *CzechRozm* 169; *PapRpan* D4, O2, Eev, Ee4, Ff, Hhv; *ModrzBaz* 103, 105v [2 r.], 106, 107 [2 r.], 109v, 127v; *SkarJedn* 170, 303, 399; Potym fzedł do Fráncyey do Károlá Károlomaná/ [...] profzác/ aby wierze Chrześciánłkiewy ktorá w iego pńftwie drudzy opułzczáli/ pomoc dał *SkarŻyw* 518, 27, 147, 164 [2 r.], 166 [2 r.], 299 [2 r.] (25); *StryjKron* 140, 209, 421, 657, 692 [2 r.]; *NiemObr* 20, 55, 163; *ActReg* 75, 122 [2 r.], 143 [4 r.], 154; *Phil* S3; *OrzJan* 7, 9, 10, 29, 64 (10); *RybGęśli* B3v; TEŻ zákázuiemy: áby Myńcarze w Pńftwie náłzym będący nie śmieli Zydów z fáłzywými pieniádzmi/ [...] zátřzymawáć/ álbo imáć. *SarnStat* 258; tedy Miłtrz y Zakon tákowęgo [...] do Pańftw Zakonu wćiekáiąćęgo przyiąć y chowáć y onęgo zbiegá ná fprawę wydáć [...] będzie powinien *SarnStat* 1112, 3, 156, 249, 253, 257 (33); *GrabPospR* L2v, L4; *KlonKr* wstęp A4v; *PowodPr* 40; *VotSzl* C4; *SkarKazSej* 666a, 681a.

państwo czyje [w tym: *pron pos* (19), *G sb i pron* (11), *ai poss*] = zamieszkałe przez kogoś, będące czyjś siedzibą (34): Kleoter Murzyńskiego pńftwá niechay pożywa [*Ethiopum dominio potiatur*]. *HistAl* N2v; Początek pańftw Bábilończykow y Afyryjczykwo [!]. *BibRadz Gen* 10 arg; *BielKron* 121v, 279, 430v; Ordo aliquando pro statu, Sunt tres ordines in Reipub. [!] nostra, Trzy ftany fą ludzi w náłzym pńftwie. *Mącz* 268a, 328a; *RejPos* 197v; *RejZwierc* 185v; *MycPrz* I [A3], [A3]v [2 r.], B, B3, B4v (10); *WierKróc* Bv [2 r.]; *CzechRozm* 254v [2 r.]; *SkarJedn* 403; GDy on krzyfz y drzewo/ ná ktorym wiśiało odkupienie náłze/ od Krolá Perłkiego Kozdráfa poimáne/ wielkim połtráchem Perłfány/ y włzytko pńftwo ich/ przeltráłzyło *SkarŻyw* 73; *StryjKron* 51; *OrzJan* 65; *GrabPospR* N2 [2 r.]; *KlonKr* B4v; *SkarKaz* 244b, 519a; *CzahTr* E4v; ktore [prawa] ludzie dla porządku fprawiedliwóści y kárności ftáwiá/ ná dobre poddánych fwoich/ y ná zátřzymanie pańftw fwoich *SkarKazSej* 697a.

W połączeniu z nazwą państwa [w tym: *ai* (234), *G sb* (17), *N sb* (3), *N a. G sb* (4); państwo + nazwa (177), nazwa + państwo (81)] (258): *FalZioł* +2v; *BielŻyw* 64; Tamże iełt zamek Oczarkow Ktory Car Tatarow Przekopłkich zbudował w Litewłkim pańftwie. *MiechGlab* 76, *7, 34, 37, 46

[2 r.]; yz yeftesmi gotowy granycze ktore są dawne a prawdziwe miedzi naschemy a Tureczkymy panstwi okazacz. *LibLeg* 10/70, 9/49v, 50, 10/145v, 146, 11/11 (9); aby pánftwo nafte Xięstwo Wielkie Litewfkie bylo ziednoczono z Koroną Polską *ComCrac* 11, 11, 11v; *ConPiotr* 34 [2 r.]; *HistAl* F3; *KromRozm III* N7v; *GliczKsiąż* C6; *KrowObr* 131v; *Leop 2Par* 26/2; *RejZwierz* 91; *BibRadz I* 451a *marg* [5 r.], b *marg*, 471a *marg*; Ten [*Trajanus*] Węgry/ Niemce/ Dálmáty/ y ine k nim przyległe kráiny ku pánftwu Rzymfkiemu przyciągnął. *BielKron* 149; Czáfu národzenia Páná Kryftulá pánftwo Perfkie było pod Rzymiány *BielKron* 267 w; (*nagł*) Iwan Kniaź Moskiewski (-) Ieftem [...] Z dawna Dźiedzic w fwey źiemi/ Pánftwá Moskiewfkiego. *BielKron* 426v, 21v, 43 *marg*, 101, 103, 110v (62); Latinus, Król w łacińskim pánftwie [!] [*tj. w Lacjum*]/ Aeneafów fzwagier. *Mącz* 185b, 147c, 278a, 280c; *OrzQuin* C3, I2, I4v; *RejAp* BB3, BB3v, CC2v [3 r.], 105, 105v (24); *GórnDworz Z3*; *KwiatOpis* Dv; *RejZwierz* 101, 101v, 149v; ácz nam wiele zacnych ofob tego pánftwá wielkiego księstwa Litewfkiego ná pámięć przychodziło *BudBibKaw* A2v, A3; Podźmyfz teź y do thego/ co fie w Pánftwie Polfkim dźiało zá onego Łokietká *MycPrz* II B[3], I B, B4v, C4v, II B, B[3]v [2 r.], B4, D; *WierKróc* B; *BiałKaz* I; *StryjWjaz* A4, A4v, C4; *CzechRozm* 51v, 168v [2 r.]; *PaprPan* S2v, Ee4, Ff2v; áza fię niedawa znác by iákim zniebá znákem Pánftwu Sármatfkiemu/ że nie ftoią te więźienia zá wyftępek mężoboyce? *ModrzBaz* 79v, 32, 46, 90v, 106; *SkarJedn* A8v, 93, 168, 194, 197 (9); *SkarŻyw* 88, 171, 298, 306, 357 (10); *StryjKron* 11, 51 *marg*, 61, 91, 122 (14); *CzechEp* 370, 371, 372, 374, 375, 379; *NiemObr* 158, 169; *KochPieś* 37; *GórnRozm* K4, M3; *GórnTroas* 8; *OrzJan* 28, 36, 37, 47 [2 r.], 64, 128; *WujNT* 716 [2 r.], 808 [2 r.], 868; *SarnStat* 134, 229, 989, 1012, 1224; *KlonKr* A2, F; *PowodPr* 78; Iáko fię zálecił Moyzełz gdy gotowe bogáctwá/ ktore w ręku miał y pánftwo Egiptu porzucił *SkarKaz* 160a, 517b, Oooo2c; *SkarKazSej* 666a. Cf »państwo Korony Polskiej, koronne«, »(święte) państwo rzeskie«, »(święte) państwo rzymskie«.

~ W charakterystycznych połączeniach: państwo albańskie, assyryjskie, ateńskie, babilońskie (2), bosenkie, czeskie, duńskie, eipskie (Eiptu) (3), greckie (8), judskie, kaldejskie, kijowskie, konstantynopolskie (3), liflandskie, litewskie (Wielkie(go) Księstwa(-o) Litewskie(go)) (22), łacińskie [= *Lacjum*], macedońskie, medyjołańskie (2), moskiewskie (5), neapolitańskie, niemieckie, ormiańskie, otomańskie, perskie (4), polskie (8), pruskie (2), ruskie (9), rzymskie [= *Rzym starożytny lub papiestwo*] (102), sarma(t)ckie [= *Polska*] (6), trojańskie (*Trojej*) (2), tureckie (9), weneckie (7), węgierskie (9), włoskie (3), (wielko)nowogrodzkie (3). ~

W połączeniu z określeniem krainy, w której państwo się znajduje [w tym: ai (11), w + L sb (*a. in + Abl*) (10), G sb (4); określenie + państwo (14), państwo + określenie (11)] (25): Scipio Senator Rzymfki od zwycięstwa Africfkiego panftwa nazwan był Affricfki *BielŻyw* 115; *LibLeg* 9/53; *Diar* 30; THEodozyus Cefarz rodem z Hiszpániey/ wfpokoiwfzy fwe pánftwo w Trácyey y w Azyey/ poślá Stylliká mężá vdátneho do Niemiec *BielKron* 157v; Eniponckiemu fádowi fą poślufzne pánftwá Szwabfkiey źiemi/ Weldkirchium/ Sungoiá/ Allácia/ Brizgoiá/ Tirolis. *BielKron* 290, 170, 170v, 241v, 253v, 431v; *Mącz* 470a; *OrzQuin* 12, [Aa6]; *StryjWjaz* A4v; Zwiedził wfzytki wkoło Hiszpańskie pánftwá *SkarŻyw* 309; [*Zanabek, carz tatarski*] moc fwoię fzeroko w Rulfkich pánftwach/ zniewoliwfzy ich Xiążętá rozfzerzył. *StryjKron* 416, 122, 140, 265, 330 [2 r.]; *GostGospSieb* +3v; *OrzJan* 41; *SkarKazSej* 706b *marg*, 706b.

~ W charakterystycznych połączeniach: państwo afryckie (Afryki) (2), (w) Azyjej (in Asia) (4), w Europie (in Europa) (2), greckie (w Grecyjej) (4), hiszpańskie, w Moskwie, ruskie (6), Sarmacyjej, w Tracyjej, weWłoszech. ~

W połączeniu z określeniem panującej religii (23): Tézci Tureckié/ to ieft/ Kácérłkié Páństwo/ ma Królá/ ále nie od BOgá przez Kápłaná OrzQuin 12; SkarŻyw 300; Ono fámo vkrzywdzenie czći bozkiey y ftanu duchownego [...] dofyć ma mocy ná zgubienie tego/ obroń Boże/ kroleństwá, ktore [...] w tey wzgárdzie ładow duchownych/ y klátew/ iáko iákie niewierne y pogáńłkie páństwo/ zoftáie. SkarKazSej 703b, 685a. Cf »państwo krześcijańskie«.

W połączeniu z orzeczeniem oznaczającym działania ludzkie, dotyczy mieszkańców państwa (11): ConPiotr 34; RejZwierz 90; Gdyż łyżymy od inšzych co nam odnałzaia/ Ze Państw wiele ták o nas dobrze rozumieją. MycPrz I B4; około brzegow Perłkich/ y Kálekutu/ wielkie Ołtrowy/ Páńtwá y Kroleństwá/ narody y ięzyki/ z twej náuki [stolico rzymska] Chryštułowi fię práwemu Bogu kłániáią SkarJedn 398, 200 [2 r.], 205; Lękayćie łye/ páńtwá wielkié: bóy łye włytká ziemi. KochPs 148; SarnStat 111; Włchodnie páńtwá z ktorych ci byli krolowie/ pewnie o tym wiedzieli/ po co ci ieżdźili. pewnie im opowiedáli/ pewnie fię włyscy ná onę nową gwiazdę y świádectwá z niebá ogládáli. SkarKaz 517b, 517b.

W połączeniach szeregowych (20): Tych włythkich ziem panłthwa/ łzyrokołci/ rzeki/ lud/ y ich obyczáie, takież y inłzych ludzi połtronnych w kxięgach ninieyłzych będa wypifane. MiechGlab 1; GliczKsiąz G6; GroicPorz ł3v; izali Papielz y łwámi/ niewymamił y niewytzyłcił/ ná Celárzach/ ná Krolech ná Kxiążętach/ ná Pániach/ rozmaíte Páńtwá/ Krolełthwá/ Kxięłtwá/ Powiáty/ Miáłtá KrowObr 75, 11; Ius municipale, Włafne práwo którego krolestwá/ páńtwá/ áłbo miáłtá. Mącz 178d, 156a, 237d, 260b; GórnDworz Z6v, Hh7v; RejZwierz 155; CzechRozm 254v; SkarJedn 398; CzechEp 334; NiemObr 13; GórnRozm B3v; OrzJan 101; Abowiém tym łpofobem rózne náćie/ y rózne páńtwá/ y łtany rózne wełpółek rychłéy iedno poczynáią rozumieć SarnStat 111, 1019.

W porównaniach (6): Bo iák łłońce włytkim łwiećac/ Przechodzi gwiazdy y miełáć: Ták łię Ligurgowo páństwo ma/ Swá iáłnołciá ine záćmia. BierEz G2; Pańłthwo Rzymłkye łiedzi iáko krolowa. RejAp 150v marg [idem] Ee4v; áby iáko wiednym dołtátniem/ á porzádnym domu/ ták w iego [tj. panującego] páńłthwie włytko zgodnie/ á porzádnie było. GórnDworz Ii7; po gwałtownym mroźie/ połpólicie bywa odmięcz/ po dobrem vrodzáiu/ nie vrodzay/ tákże też ieft w Páńłtwách/ w Krolełtwách/ w Rzeczypołpolitey po wielkiey Wolnołci bywa wielka niewola GórnRozm B3v; y obywałele iey [ziemi]/ mowi Prorok/ v niego [Pana Boga] iáko mrowki y robaczkwowie/ y páńłtwá ich iáko kropłá iedná z wiádrá vpadáiąca. SkarKaz 244b.

W charakterystycznych połączeniach: pozbawić państwa, ujmować; wywołać (wywołany (precz)) z państwa (3); budować państwo, (roz)dzielić (5), naznaczyć (2), osadzać (2), palić, postawić, przywłaszcząć (sobie) (3), uspokoić (5), uszkodzić, złączyć (2); rzucić się na państwo (4); walczyć z państwem; osieść na państwie; mieszkać (mieszkający) w państwie (6); państwo (za)cne (12), hołdowne, nędzne (znędzone) (2), niezwyćiężone, ojcowskie (od ojca nabyte, ojczyste) (6), poddane [komu], rozerwane (2), roztargnione, sławne ((na)sławniejsze) (6), szczęłliwe (3), ubogie, umocnione, urodzajne, wyzy(s)tko (wsze) (40), złączone (4), żyzne; cesarz państwa, część (5), forma, kraina (2),

krol (3), *królowa*, *książę*, *miasta*, *moc(e)* (2), *monarcha*, *nieprzyjaciel* (5), *obywatel* (9), *ojczyc*, *opiekun*, *opuszczenie*, *początek*, *przywrocenie*, *rozdzielenie* (2), *sprawca* (2), *stany* (3), *szkodnik* (2), *tyran*, *umniejszenie*, *ustępek* [= *początek*], *ziemia* (10); *przyległy państwu*; *walczyć o państwo*, *wojna*; *urzędnik nad państwem*; *kraina w państwie* (2), *poddany*.

Przysłowia: Pańthwo roždwoyone thrudno ma być vřpokoyone *RejJóz* L3v *marg*, L3v.

A gdzie iedność y zgodá/ tám y Bog pánuie/ Ale niezgodá z gruntu mocne páńftwá pñie *Prot* Av; W łáscze á w zgodzie mále vřaftáły/ Páńftwá/ w niezgodzye wielkie vřadály. *RejZwierc* 226.

Cnotę miłuy/ i godność: bo tim páńftwa łtoią/ Kiedi dobrzi łą w wadze/ a źli łię zaś boią. *KochSat* C.

Fraza: »państwo upada (*a. upadło, a. upaść miało*), (*z*)ginie, ustaje; upadek państwa, państwu; zginienie państwa« = *imperium concidit* *Modrz* [*szyk zmienny*] (8:6:1;5:2:1): *Diar* 35; w czym oznáymuie zginienie páńftwá Káldeyřkiego *BibRadz* I 471a *marg*; *Prot* A2; A wiemy iákie páńftwá prze złe króle vřadály *RejZwierc* 41v, 42, 226; Kácerřtwy Krolowie y páńftwá giną. *WujJud* 16v *marg*, *Mm*4v; *MycPrz* II A2, C [2 r.]; *CzechRozm* 168v; *ModrzBaz* 106; *SkarJedn* [d9]v; *StryjKron* 395; Gdyż iednák nie ná źiemi wieczného nie známy: Bo ná kóniec y Páńftwá łzerokie vřtáią/ A známienité miáftá z gruntu vřadáią. *KochTarn* 77; *GórnRozm* Bv, M3; *Phil* M2; Wřora przyczyná vřpadku Pańftw Krzeřćiáńřkich/ ieft zuchwále odřtápienie Boga/ religiey/ y przykazánia iego *PowodPr* 26, 59, 78; *SkarKazSej* 706b.

Zwroty: »państwa bronić; obrona państwa« = *ditionem tueri* *Modrz* [*szyk zmienny*] (6:6): *KlerWes* A; Przyřięga teź Krol ná řwięťá Ewánielią/ [...] obiecuiać bronić Páńftwá łwego/ y mnożyć go wedle przyřięgi łwey *OrzRozm* M2v; *WierKróc* Av; *CzechRozm* 254v [2 r.], 256; *ModrzBaz* 127v; *KAzimirz* řyn *Bolesława* krzywouřtego/ [...] gdy o dobrym pořtánowieniu rzeczypořpolitey y obronie páńftwá łwego myřlił: [...] wyřpáwił do Rzymu do Papieźá Lucyuřzá trzećiego/ pořly łwoie *SkarŻyw* 403, 403; *StryjKron* 657; *SarnStat* 437, 1020.

»państwo da(wa)ć (*a. podawać*) (*w* moc); rozdać państwa (*pl*); darować, nadać państwem; rozdawanie państw« [*szyk zmienny*] (6:1;2:11): Przeřtho was zatho ządam [...] abifćie themv radży bily yřz mye zařye pan bog, y ye^{go} Czes.m. darowacz thim pansthwem moym raczil *LibLeg* 10/62v, 10/145v, 62; *KrowObr* 30v; *Gedymin* [...] miał fiedm řynow/ ktorym z ofobná rozdał páńftwá iefćzće zá řywotá *BielKron* 379v, 102v, 168v, 217; ty [*Boże*] pomřte dawář W rękę moię/ y w moc páńftwá wielkie podawář. *KochPs* 26; *StryjKron* 295; *SkarKaz*)(2).

»państwo dzierżeć, trzymać« (5:3): A ták go [*Aleksander*] pocieřzał mowiąc. Bądz potwirdzon krolu Dariuřie a powřtań/ á iákos przed tim twoie páńftwo trzymał [*tuum imperium tenuisti*]/ ták y teraz przyřmi Perską koronę *HistAl* F8v; *BielKron* 156, 254v [2 r.], 338, 427; *Mącz* 470a; *SkarKazSej* 681a.

»na państwo, państwo najeźdźać« [*szyk zmienny*] (3:1): [*Tarkwiniusz*] Náieźdzał ná páńftwo oycowřkie wiele ludzi y korzyřći pobieráiąc *BielKron* 104, 102; *PaprPan* Hhv; Wřzákźe Połowcy niedługo pokoieu záchowáli/ Bo Ruřkie páńftwá vřtáwicznymi wtarczkámi náieźdźáli *StryjKron* 200.

»w państwie, nad państwem panować« = *dominari impeño* *HistAl*; *dominari dominio* *PolAnt* [*szyk zmienny*] (3:2): *LibLeg* 10/150; ábowiem wřzelki Cefarż álbo roskázuięcy ktori mądrořći nie zna/ nie

pánuie poddánym/ ále poddáni w iego pánńthwie pánuią. *HistAl* 15; Ale powstanie Krol mocny/ y będzie pánował nád wielem pańńtw *BibRadz Dan* 11/3; *StryjKron* 395; *CzechEp* 334.

»państwo podbić; państwo podbite« [szyk zmienny] (2;1): *ConPiotr* 30; gdyż ty ledwie w nędznym á w málým ciele będąc/ vfiłnie w to dufalż/ áby pánńtwo Dáriułowe miał łobie podbić [*imperium Darii subiugare*]. *HistAl* C4; *WujJudConf* 151.

»państwo posieść (a. osieść, a. posiadać), opanować, o(b)dzierżeć, otrzymać, dostawać; państwa (G) dostać, dobyć; państwo się dostało; dostanie państwa; państwo posiadzone« [szyk zmienny] (16:6:2:2:1;4:2;2;1;1): *LibLeg* 10/145v, 149v; *KrowObr* 11; Závzdym to miał y mam v siebie moi mili rycerze/ iż ty pánńtwá ktorych moi przodkowie śwami wespółek rycerskim obyczáiem dostawali/ ábych ie społu śwami dzierżał *BielKron* 254v; Thakież y Mátyalż Krol Węgierki/ áczkolwiek dobył pod Turki thego pánńtwá/ ále tho zálie weszło w ich ręce. *BielKron* 274v, 110v, 156v, 178, 189v, 197v (18); *KochZg* A2v; *GórnDworz* Ee5v; *KwiatOpis* C4v, D2; *MycPrz* I B2, C, II B[3]v, B4; Tu iáwne prorocstwo/ ze Papieskie pánńtwo królowie poiędą *BudNT* Ee6v marg; *PapPan* Dd2; A iż Konstánłowi zachodne lię pánńtwá po brácie były došťály/ śmiał y tám Arryáńłkie powietrze/ śwá władzą zánošić. *SkarŻyw* 391, 306; *StryjKron* 385, 692; *OrzJan* 48, 101.

»ku państwu, państwu, do państwa przyłączyć; ku państwu przyłączony« (2:1:1;1): Miáftá drugie y zamki blińko Wiburku [...] Kfiádz Moskiewłki od kroleřtwá Szweckiego oderwał/ y ku śwemu pánńtwu przyłączył. *BielKron* 294v, 140, 277; *Imperium consociare*, Pánńtwo do pánńtwá przilęczyć á yedno ze dwu vczinić. *Mącz* 398b, 328a.

»państwo (roz)mnożyć (a. rozmnażać); państwa (G) przymnożyć (a. przymnażać), przyczyni(a)ć; państwo się mnoży; pańrozmnózenie« = *dominium et imperium augere, fines imperii dilatate Miech; fines imperii propagare, fines atque pomeria regni proferre et dilatate Mącz* [szyk zmienny] (11;2:2;1;1): *PatKaz* I 9; Szofłi kroł [!] Turecki był Mahomet ktori [...] pańńtwo św niazdami rozmnożył. *MiechGlab* 67, 65; *RejZwierz* 110; *OrzRozm* M2v; *BielKron* 116v, [332³]v; *Mącz* 124a, [325]d; Iż ma Krol łkárby wnošić do Polłki z Fránciey/ Strzedz wolnošći á mnożyć pánńtwá Sármaciey. *StryjWjaz* A4v, A4, Cv, C3; *SkarŻyw* 356, 358; *GórnRozm* M2v; A z drugiéy łtrony/ iefli chcelż pánńtwá przyczynić/ [...] tedy podłéc mušifż wšlyłtkim onym niewczáfóm *OrzJan* 48.

»państwo rozszerzyć (a. rozszerzać), rozciągać, rozpošcierać, rozprzestrzenić, rozwiešić; państwa (G) rozszerzyć (a. rozszerzać, a. poszyrzać); państwo się rozszerzyło (a. rozszerzało); rozszerzenie (a. rozszerzanie) państwa; państwo jest rozszerzone« = *pomeria (regni) dilatate a. proferre, fines (regni) dilatate a. proferre, imperium prorogare Mącz; ditionem augere, imperium ampliare a. dilatate; imperium auctum Modrz; imperium augere Calag* [szyk zmienny] (20:2:2:1:1;4;2;8;1): *BibRadz* I 226d marg; [*Skanderbeg*] rozciągał łobie pánńtwo ktore iego oćiec trzymał około mokrey gory/ aż do Bulgáryey *BielKron* 244, 117, 239v [2r.], 240v, 241v, 278v (14); *Pomeria regni sui dilatate*, Pánńtwá śwego rořzerzác. *Mącz* 185d, 124a, 128a, 309a [2r.], 358a; *RejAp* CC2v; Tákże [*królowie polscy*] nieprzyiacielom záwždy řrodzy byli/ Y pánńtwá św šzyroko łławnie rozłzyrzyli. *RejZwierz* 249, 44v, 267v; *ModrzBaz* 104v, 106, 107, 108, 117; *Calag* 116b; *SkarŻyw* 357, 358; *StryjKron* 250, 421; *RybGęšli* B3v; *KlonKr wstęp* A4v; *SkarKazSej* 666a, 681a, 690a; ták łie tám rządzila/ Ze w rychle ono pánńtwo záš rořprzeřtrzenila. *PudłDydo* A2v.

»państwo rządzić, sprawować; państwem rządzić, władać (*a.* władnąć); państwu rozkazywać; państwo bywa rządzone; rządenie, sprawowanie państwa« = [szyk zmienny] (13:9;2:2;1;1;2:1): *GlabGad* A3; *RejZwierz* 23v; [Justynus] bowiem był łakomy/ okrutny/ y odłzczepieniec/ á s tego ofzalał/ dla czego iego żoná Zofia państwo ísprawowała iáko niewiásta *BielKron* 163v; przełożyli/ pod vmowámi/ áby przedlię Anná wżythkim państwem władnęła iáko ítárfza. *BielKron* 416v, 157v, 162v, 187, 222v, 288v, 318v; Potym Gwido państwo dobrze rządził y żywotá íwego w pokoju dokonał. *HistRzym* 68v; *GórnDworz* Gg2v; *RejZwierz* 195; *PapPan* 02, Q2; Monárchią zowá to Páństwo/ ktore iedná tylko óobá rządzi/ ktora iefliże wedle pewnych Praw ono Páństwo rządzi/ Krolem bywa názwaána [Monarchiom gubemationem unius appellans; quae si ex legibus sit, regnum] *ModrzBaz* 3, 3v; *SkarJedn* 173; *SkarŻyw* 101, 187, [223]; *KochPieś* 13; *Phil* S3; *GrabowSet* F3; *SarnStat* 26, 1119; *KlonKr wstęp* A2, A3v, k. A3v, B4.

»państwo (s)pustoszyć, (z)burzyć, niszczyć, plundrować; państwa (*pl*) pokazie; państwo zburzone; burzenie, skaza, skażca państ« [szyk zmienny] (3:2:1:11;11: 1:1): Constantinopolńkie państwo tatarzi zburzi[li]. *MiechGlab* *7; *BielKron* 156v, 292v, 351; Od których [Ostrogotów] niemcy ydąc wżiśtko państwo Rzymkie ípuftószili y włoską ziemię wżiśtkę przeszli. *Mącz* 147c; A tę miłą ítáruchnę [tj. *pospolite ruszenie*] iużby ná to chowác/ Kiedyby nieprzyiaciel chciał państwa plundrowác. *RejZwierz* 251v; *MycPrz* I Cv, C3v; *StryjKron* 51, 209, 265; *SarnStat* 987.

»spuścić państwo« (3): Olgierd íágielłowi ípuścił wżytko państwo íwe ku ípráwie *BielKron* 379v, 279; *SzarzRyt* C3.

»państwo utracić (*a.* stracić) (*a.* państwa (*pl*) potracić); państwa (*G*) stradać« [szyk zmienny] (7:1): *KrowObr* 23; *OrzRozm* C2; ktorzy o kroleńtwá miedzy óobá walczyli/ ták zniśczeli á wtráćili gárdłá y państwá/ áż przyízlá koroná Węgierka ná Ostrogoty *BielKron* 298v; *BialKat* 128v; Przetoż to iuż ták tżyńmy by wfio nie zginęło/ A państwá zwolnościámi by íe nie ítradało. *WierKróc* B3; *PapPan* S2v, Ff2; *SkarJedn* D5.

»państwo wojować (*a.* zwojowác) (*a.* wiele państw powojowác); walczyć na państwo« [szyk zmienny] (10;1): y kazaly panowye v vylnye [...] yakobich ya przywodził kxyedza moſkyewſkyego. zebi walczył na panyfthwa Valchey Kro. mcz. *LibLeg* 11/154v; gdyż thego íefzcze íeft pámiáthká świeża iáko Tátárowie państwá Niemieckie woiowáli áż zá Legnicę *BielKron* [332³], 187v, 351, 354v; *WierKróc* A2v; *SkarŻyw* 171, 357; *StryjKron* 697, 737; *GórnTroas* 20.

»w państwo, w państwie wtargnąć (się) (*a.* wtargiwać); w państwo, w państwie wtargnienie (się)« [szyk zmienny] (7:1;4:1): Thatarzy [...] tegoż też roku w państwo Constantinopolńkie w targnęli [Imperium constantinopolitanum invaserunt] *MiechGlab* 34, 46; Czy tho Tatarowie na ymye dwa razi wpansthwie yego Korvni polskiej przes woley naſchey wthargnienie myely *LibLeg* 10/58v, 10/56v [2 r.], 57v, 60, 66v, 90v, 11/90, 90v [2r.]; jednak się tego [Tatarzy] wstrzymác nie mogá, aby w państwach JKM wtargiwać nie mieli *Diar* 23.

»wwiązać się w państwo« (2): Henryk brát w wiązał íe w Lipfko Drezdę y ine państwá. *BielKron* 217v, 357v.

»z państwa wygnąć (*a.* wyganiać (się)), wyrzucić, wypędzić; z państwa wygnan(y), wypędzony, wyprowadzon« [szyk zmienny] (4:2:1;4:1:1): *LibLeg* 10/62; Kárzeł wielki Dezyderyufá poráził y s

pánftwá wyrzucił *BielKron* 168v; ábowiem ná ten čás lámi Kliążátká miedzy łobą walki wiedli [...]. Wyganiáli fie s Pánftwá/ á ktoremu było ciężko/ vciekł do Thátar o pomoc *BielKron* 428, 211v, 300; *RejZwierz* 34, 45, 144; *StryjKron* 180; Dwákroć ten cny Pan [*Władysław Loktek*] z pánftwá wypędzony, Błakác fię musiał wygnániec ftrapiony. *KlonKr* Ev, *wstęp* A3v, k. C4v, E3.

»państwo wziąć, odjąć (a. odejmować), brać, odebrać; państwa (pl), państwo pobrać; państwo wzięte« [szyk zmienny] (7:3:2; 1;8:1;1): ktorefmi państwo [*węgierskie*] bily wzyely przez mocz śchablią naschą. *LibLeg* 10/145v, 10/147v; Sáráceni odiełi im [*Persom*] pánftwo *BielKron* 267v, 10, 117v, 121v, 128 [2r.], 140v (14); Prawda że złota wałzy przodkowie niemieli/ [...] Iednak za łwoim męftwe^m wielkie państwa brali. *KochSat* A3; *Prot* D2; Iełzcze nád to przydą łupiełtwá y wielkie morderftwá/ dla Walki miedzy Biskupy á Książęty Niemieckimi co będzie gdy im pánftwá będą odeymować. *LeovPrzep* E; *RejPos* 197v; Tákże y Antychriłt/ y pánftwá Rzymfkie/ y inłzych wiele pobrawłzy/ potym też y zborowe/ á ielzcze nawet/ miałto ciełelnych onych Hierozolimłkich/ duchowne niebielkie łobie przywałłczył: á to vczyniwałł fię łam pánem/ y ná niebie/ y ná ziemi/ y w piekle. *CzechEp* 370; *GórnRozm* 13v; *SkarKaz* 519a.

»państwo (z)gubić, (z)niszczyć, psować, skazić; państwa przychdzą do zguby, do zniszczenia; zniszczenie, zguba państwa; zguba państwu; państwo skażone, zniszczone« [w tym: zgubić i zniszczyć itp. (4)] = doprowadzić państwo do upadku [szyk zmienny] (4:3:2:2;1:1;3:3;1:1:1): *Prot* Av; *GórnDworz* Hh7v, Hh8v; *SkarŻyw* 520; Zbytnia Wolność wiele Pańftw zgubiłá/ ktore Pánftwá mierną Wolnością trwályby były długo. *GórnRozm* I4v, M3; *KochWr* 21; Opifánie przyczyn prze ktore do zniłczenia y zguby Pánftwá y Krolełtwá włzelkie przychodzą. *Phil* P; Łákomłtwo ielł theż przyczyną zguby Pánftwom *Phil* Q3, P [2 r.], Q4, R4, S2 [2 r.]; *OrzJan* 31; Bo nie pierwey Antychriłt przyidłie/ áż pánftwo Rzymfkie/ do końcá zniłczone/ łkázone y z pośrzedku vprzátłnione będzie. *WujNT* 716; A ktory iad prędzey zarázić y łkazić pánftwá y krolełtwá może/ iáko rołterki y niezgody? *SkarKazSej* 684b.

»państwa (pl) zhołdować (a. pohołdować); państwo pohołdowane; holdownik państwa« [szyk zmienny] (2;1;1): *BibRadz* I 451a marg [2 r.]; Stáry dawny hołdownik pánftwá Koronnego/ Wołółzyn/ iáko márnne wydziernął fie s tego. *RejZwierz* 246; Podźmyłł dálej do tych Pańftw ktore [srogi bicz boży, tj. *Turek*] pohołdował/ Od Cefarzá/ Wenetow/ iáko wielki hołd brał. *MycPrz* I B.

Wyrażenia: »państwo bogate« (3): Wiele fie Pańftw bogátłłzych wniwecz obrociłlo/ Bo plemię Otománłkie ony poniłłczyłlo. *MycPrz* I B; *SkarŻyw* 357; *OrzJan* 29.

»państwo cesarskie« = *Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego* (2): *KrowObr* 35; Posyłamy też przytem Uniuersáły do Vprz: W. około zachowania Pokoiu tego z Panstwy Cesarskimi *ActReg* 144.

»państwa cesarskie« = *Turcja* (1): a yłby żadnych any od panysthw any od ludzy czefarłkich vczilłku albo trudnoscy nyemyely bandziesz czefarza ymyenyem náłłzym szandal y prołłil *LibLeg* 7/104.

»cudze państwo« (5): *BielKron* 253v, 254v, 379v; *StryjWjaz* A4; Opátłrujemy też y to: áby miełczánóm y kupcóm włzelákim z Polłki wolno było [...] do cudzych Pánftw po włzelákie towáry ieždzić *SarnStat* 1234.

»głowa, majestat, stolec państwa« = *stolica* [szyk 8:1] (7:1:1): Sáráceni odiełi im [*Persom*] pánftwo/ łtolec pánftwá vdziáłwałł w Wáldáchu/ ktora ná mieyłce miáłłá Babilońłkiego włłapiłá. *BielKron*

267v; Vkaźuie piłmo święte w kłięgách Heřter/ iż Afwerus Krol w Zuzys pánłtwá łwego máieřtat miał. *BielKron* 267v, 273v; *SkarJedn* 168, 179, [180], 190; ták teź Rzym/ zá czałow Apořtolłkich/ był głową pánłtwá Rzymłkiego/ y miał Cełarzá Neroná *WujNT* 808, 808.

»granice państwa« = *limen impeńi Mącz; finis ditionis a. imperii Modrz* (9): bo czy ktorzi tam owcze mayá při granyczach panstwa wałchemu, poddany naschi, powiada yz [...] *LibLeg* 10/68, 10/67v, 68v; [*Bajazet*] mocą á chytróřcią łwą rozłzerzył granice pánłtwá łwego *BielKron* 240; *Mącz* 193d; *ModrzBaz* 103, 105v; *OrzJan* 94; *SarnStat* 438.

»państwo Korony Polskiej, koronne« = *ditio Regni JanStat* (15:5): *LibLeg* 10/58v, 60, 60v, 90, 11/24 (9); *ComCrac* 11; *RejZwierc* 246v; Ządořciw będą dobrá Rzeczypořpolitey/ nie mniej teź prágnąc pożytkow trwáiących temu tho Pánłtwu Korony Polłkiej [...] *MycPrz* II A, II A2 [2 r.], A4v, B[3], B4, C, Dv; że [*król*] winien będzie wo yłko morzkié [...] ku obronie portów morzkich/ y ządźierzeniu *Dominium maris*, Pánłtwá Koronnego [...] łwym kołztem chowác. *SarnStat* 134.

»państwo krześcijańskie, krześcijan, zakonu krześcijańskiego« [*szyk* 15:4] (17:1:1): Wthen czas karanie boże a gniew Czeřfarza Tvreczkie⁸⁰ na mie przisło, y miecz yego bil nad głową moyą y nad włchem pansthwem mim Chrzeřczyanłkym *LibLeg* 10/62, 7/10v, 10/113, 11/54v; *KromRozm I* E3v; *KromRozm II* bv; iż [...] przestawać byřmy chcieli przykładem inych chrześcijańskich państw krajow niemieckich na wyznaniu wiary, ktorą terażniejszych czasow Rzesza wydała *Diar* 30, 86; *RejZwierc* 105v; *OrzRozm* L4v, P3; *WujJud* a3, 132; Grekom rofkázuię/ [...] żeby zá Rzymłką Stolicę y Pánłtwo/ zachodnych Chrzeřcian modlili się vřtáwicznie *SkarJedn* 403, 149; *OrzJan* 10; *WysKaz* 44; *JanNKar* C2v; *PowodPr* 26.

»państwo mocne« [*szyk* 2:2] (4): *Prot* Av, A2; *MycPrz* I B; Nie ćierpi tego przyrodzenié: [...] áby człowiek nieřpráwiedliwy/ krzywoprzyřiężcá/ máćcz/ miał kiedy pánłtwo mocné połtáwić *OrzJan* 31.

»moźne państwo« (2): *StryJKron* 385; Było Troiéy ták moźné pánłtwo/ y ták łtało/ Ze łię mocy Gréciéy wřytkiéy nic nie bało. *GórnTroas* 8.

»(nie)małe państwo« [*szyk* 2:1] (3): ktorego [*wojewodę wałaskiego*] moźe káždy Hiřtoryk s tą fortuną wielką á máłym Pánłtwem w Kroniki piłác *BielKron* 401v; Hálicz Pánłtwo niemále/ Zamek y miáłto tegoź przezwiłká/ Mořkwie ná włchod łłóncá leży. *BielKron* 434; *RejZwierc* 226.

»oboje państwo; dwa, oboje, oba(dwa) państwa« = *Królestwo Polskie i Wielkie Księřstwo Litewskie; utrumque dominium JanStat* [*szyk* 22:1] (10;5:5:3): thobye bratv náłchemv. Sigmontowi Wyelkyemv Krolowy y Sinv twoyemv mlodemv Vyelkyemv Krolowy Sigmonthowy Avgvřtowy y oboyg v panłtw wáłchemv. przyasn braczką prawdywywe mami dźierzecz. *LibLeg* 10/97v, 10/96v, 97, 97v, 11/133v; *ComCrac* 11; Ziem kilká od tych dwu Pańłtw nam łie oderwáło. *MycPrz* I B3v, II C2, Dv; tedy vrořtá byłá róznicá nieiáka około tego/ ieřli zá tą Vnią y Ziednoczeniém [...] ma to iuź byđz z tych Pańłtw obudwu iedná pod iednym Pánem Rzeczypořpolita *SarnStat* 1001; Iż ináčéy dali Bóg áni rozumiémy/ áni rozumieć moźemy/ iedno iże té oboie Pánłtwá od dawnych czałów [...] w iedno złączoné łą *SarnStat* 1002; iż Práwá/ Wolnořci/ zwyczáie/ Dořtoieńłtwá/ y Vrzędy oboiégo Pánłtwá wćále nieruřzáné máią byđz záchowáné. *SarnStat* 1013, 30, 110, 985, 992, 1004 (13); *SkarKaz*)(4.

»ociec państwu« (1): Sigmund brat ijch trzecij [...] wżak to wiecie zeto nie Krol ale Ocziec bel prawie temu Pańftwu *PaprUp* C4.

»państwa pan, pani; pan nad państwem przełożony« [szyk 2:2] (.2:1;1): yzbi Krolowa bila panią s sinem swoym syedmygrodzkiey zyemie y tich państw wżitkich y zamkow myasth ktore są na te stronę Czyssi *LibLeg* 11/32v; *Mqcz* 260b; Chwalebny to záprawdę ieft obyczay [tj. *posługiwanie się doradcami*]/ á Pánom zwirzchnym/ nád wielkimi Páńftwy przełożonym [*viris principibus, qui provinciis amplissimis praesunt*] [...] bárzo potrzebny. *ModrzBaz* 25v; [cesarz turecki] nie ieno tych ziem iuż wżiętych zwyćięzcą/ ále y królestwá y páńftwá twégo pánem fie liczy *OrzJan* 75.

»poddany państwa, państwu« = *subditus domini* (a. *dominio*), *subiectus domini* *JanStat* [szyk 6:1] (5:2): wi przyacziel nasz any poddany pańftwa waschego od nas [...] wzadney rzeczi krziwdi any cziefkosczy niebedzieczie mieli *LibLeg* 10/67v; *ConPiotr* 33v; iż między innémi rzeczámí sczyrości y łálki/ które przeciwko poddánym páńftwu zakonu náłzého z ludzkości rádži czynimy/ o tym myślimy wnocy y wednie: ábyfmy im pokóy y odpoczynienie obfité vczynili. *SarnStat* 1120, 986, 1012, 1113; *GrabPospR* L2v.

»sąsiedzkie (a. sąsiednie), postronne, przyległe, okoliczne państwa« [w tym: *przyległe, postronne* (1)] = *externum imperium* *Modrz*; *externum dominium* *JanStat* [szyk 13:5] (6:6:4:3): *ConPiotr* 30; *Diar* 30; *BibRadz* I 45Ią marg; *BielKron* 170v, 178; *WujJudConf* 12v; *MycPrz* II B[3]v [2 r.]; Niedźiw tedy było/ że ten ktory o ludźioch y páńftwách swoich záwždy rádžil/ postronnych páńftw namniey nieprágnął. *ModrzBaz* 107; *StryjKron* 215, 245; *GórnTroas* 20; A Iż częté gwałty poddánym náłzym z sąsiedzkich páńftw przez niektóre gwałtowniki fie dzieią/ [...] włożymy fie w to/ áby [...] *SarnStat* 304, 437, 452, 1218, 1239; Dom chwały y służby twoiey/ krolestwo to Polkie/ y z przyległymi páńftwy y z ludem tobie pokornym/ záchoway Pánie Iezu Chryfte *SkarKaz* 683b.

»szerokie państwo; szerokość państwa« [szyk 6:4] (9;1): Ten [*Zygmunt August*] wam y máiętności/ y fzerokości Páńftwá/ ták wiele przyczynił że cudzim ziemiom/ y cudzim narodom rofkázuiecie. *BiałKaz* K4; Bo á což infzego ieft fzerokie páńftwo [*amplum imperium*]/ iedno wielkie á vftáwiczne fráłowanie o te/ ktoreś pod swoie rządzenie wżiał? *ModrzBaz* 106v; *SkarŻyw* 357; *StryjKron* 385; *NiemObr* 169; *KochTarn* 77; iakoż w Koronie ták wielkiew/ w Páńftwie ták fzerokiem/ fzkodá bydż nie ma/ gdy fię Krol iáko gośpodarz domu nie przypátruie rzeczam/ ktore popráwy potrzebuią [...]? *GórnRozm* K; *GostGospSieb* +3v, +4; *GórnTroas* 58.

»państwo tego świata (docześne), świeckie, ziemskie« [w odóznieniu od *królestwa niebieskiego*] [szyk 4:2] (4:1:1): ktorzy [*cesarze*] Papieże páńftwy tego światá nádáli *KrowObr* 30v, 23; *WujJudConf* 151; *LatHar* 622; Aby [*księstwa sluckiego księżeta*] w Niebie pośiedli fzerokie Krolestwá/ Zá te ziemkie nietrwále frálowliwe Páńftwá. *KołakCath* A3v; *WysKaz* 8.

»państwo świeckie« [w odróznieniu *odpapiestwa, Kościoła*] [szyk 6:4] (10): To fię działo około roku páńfkiego 794 gdy iuż páńftwo Rzymfkie świeckie rozdwoione było/ á Károlus wielki ná zachodnych krolestwách zásiadł. *SkarJedn* 211, A8v, 168, 179, [180], 201 (9); *SkarŻyw* 520.

»państwo udzielne« (1): A ná to [*marchionowie*] máią páńftwá vdziélné Práwem pewnym *SarnStat* 131.

»wielkie państwo« = *ampla ditio a. provincia Modrz* [szyk 12:6] (18): *BierEz* R4v; *LibLeg* 10/95; *BielKron* 117v, 189v; *KochSat* A3; *RejZwierc* 226; *ModrzBaz* 25v, 63, 130v; Słowieńskie narody/ to iest Bulgárowie/ Serbowie/ Bołnáci/ [...] j inne Słowieńskiego ięzyká wielkie Páníftwá/ y fzerokie nácye/ wiárę Chrześcáńfká przyimowác [...] poczęli. *SkarJedn* 224; *KochPs* 26, 148; *SkarŻyw* 357; *StryjKron* 395; *ActReg* 30; przodkowie wálfzýy Kró: M. nie pod ítrzechą leżąc/ ále w polu íie potykáiąc budowálic ták wielkie páníftwo. *OrzJan* 86, 31; *SkarKazSej* 666a marg.

»znamienite państwa« (1): *Turcae* [...] *Quondam obscura et contempta gens*, *Dziś in Europa et Asia* známienite páníftwá trzimáya. *Mącz* 470a.

Zestawienia: »(święte) państwo rzeskie« = *Rzesza Niemiecka, tj. Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego* (3): aby íię to święte páníftwo Rzymíkie ná wíze ítrony rozízerzáło ku czći á wieczney ílawie świętego páníftwa Rzelkiego. *BielKron* [332²], [332²], [332³].

»(święte) państwo rzymskie« = *Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego* [szyk 6:3] (9): *LibLeg* 8/132; By theż nawiętíze krzywdy świętemu páníftwu Rzymíkiemu od Polakow były wyrządzáne thedy [...] *BielKron* [332³], 289v, 291, [332²] [2r.]; *CzechRozm* 169; Niechayże też teraz tego pátrzą przednieyíze Rzymíkiego páníftwá ofoby/ áby [...] nieutráćili ípofobu terážnieyízego [!] pánowánia *ModrzBaz* 106, 106.

»wschodn(i)e (a. wschodowe) państwa (państwo)« = *wschodnie prowincje Cesarstwa Rzymskiego lub Wschodnie Cesarstwo Rzymskie* [szyk 4:2] (6): *Pulcherya* íioítrá *Theodozyufá* [...] rzeklá mu [*Marcyjanusowi*]. wíelz íż bliíkość mam ná wíchodne páníftwá po brácie íwoim *BielKron* 160; *SkarJedn* 173, 190, 206; *SkarŻyw* 187; Przetoż zátym ono Páníftwo wíchodowe poczęło wátlec. *PowodPr* 32.

»zachodn(i)e państwa (państwo)« = *zachodnie prowincje Cesarstwa Rzymskiego lub Zachodnie Cesarstwo Rzymskie* [szyk 6:5] (11): To bącząc Páníftwá zachodne/ Cefaríftwo do Rzymu gdzie też byío pierwey przenieíli *SkarJedn* 200, A8v, 200, 201, 205, 257, D5, d6v; *Konítáns* Cefarz/ zachodnych pańftw Kátholik/ bącząc wćíśnienie wielkie kościołow od Arryanow: písał bratu *Konítáncyufzowi* Heretykowi onemu/ áby kościoły wroćil práwowiernym *SkarŻyw* 391, 391; *StryjKron* 51 marg.

Szeregi: »państwa i dzierżawy« (1): Oni [*Persowie*] poruńzeni gniewem zbieráli íie ná páníftwá y dzyerżawy Rzymíkie *BielKron* 165v.

»państwa i krainy« [szyk 1:1] (2): Ale yákoż kolwyek ítára tho náuká/ á w wyelu kráin y páníftw íye yey závádzá/ yednák nyemoże tego nikt rzeknąć/ ízeby byía powííechnego koícyoía. *KromRozm III* E4; *Mącz* 175c. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»państwo, (a, a(l)bo, i) krolestwo« = *regnum dominiumque, regnum et provincia* *JanStat* [szyk 21:19] (40): *MetrKor* 38/501; *GroicPorz* a3, v v; *BibRadz* I 451b marg; *OrzRozm* D2, P3; Krolestwo vmieráiąc dwiema íynom zoítháwił/ z których niezgody páníftwá/ krolestwá przez oycá nabyte roíproízyły íie *BielKron* 240v, 279; *Mącz* 127d, 193d; *GórnDworz* Hh8v; *RejZwierc* 40v, 57; *WujJud* a3, a3v; *WujJudConf* 12v, 151; *RejPosWstaw* 44; *SkarJedn* 149, 202; Krolá Longobárdiyíkiego *Defideryufzá*/ [...] z krolestwá/ y z páníftwá wyzuł/ y íobie one páníftwá zá dozwoíeniem Krolow Fráncufkich przywáíazczył *NiemObr* 169, 163, 164; *GórnRozm* I3v; *Phil* B3, P [3 r.], R4; *OrzJan* 70, 75, 79;

WysKaz 8, 44; SarnStat 111, 193; PowodPr 64; SkarKazSej 657a, 684b, 688a. [Ponadto w połączeniach szeregowych 16 r.]

»państwo, (i) księstwo« [szyk 3:1] (4): BiałKat 128v; MycPrz II Dv; ktorzy [cesarze carogrodzcy] fię nád Kościołem [...] mścić chcieli/ te⁸⁰/ iż od nich świeccj zachodni pánowie/ z fwjmi pánftwy y Księctwy/ prze ich kácerftwo y okrucieńftwo odftąpili SkarJedn 170; Calep 343b. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

»(ani) ludzie (a. lud, a. poczet ludu) i (a, ani) państwo« = *poopuli et ditiones* Modrz [szyk 5:2] (7): LibLeg 7/1, 104; A niechay mi ktho powie/ iefli dáley bywał/ Tákie ludzi y pánftwo [jak Korona Polska]/ gdzye wždy kiedy widał RejZwierz 108v, 110; ModrzBaz 107, 127v; SkarKaz)(2). [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.]

»monarchija abo państwo« (1): Ktory bálwan [ze snu Nabuchodonozora] nic co innego znaczył/ iedno cztery Monárchie ábo pánftwá/ ktore miály być ná świecie CzechRozm 168v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»państwo i (a) naród; państwo z narodem« [szyk 3:2] (4;1): KromRozm I E3v; Dziś Tatarowie s Turki w tych polách miefzkáią/ Ták fie pánftwá z narody zá czáfem miefzáią. (marg) [...] Mutantur imperia, regna, tempora, et nos mutamur cum illis. (-) StryjKron 56; Iż iuz Koroná Polfka y Wielkie Księctwo Litewkfkie ieft [...] iedná fpólna Rzeczpołpolita: która fie ze dwu Pańftw y Narodów w ieden lud zniofła y fpoifá. SarnStat 1020, 1021, 1207. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»obywatele i państwa« (1): Pánowie y Rádá oboygá Stanu [...] Séym wálny dla obiéránia poftánowią: y on włyftkim obywatelom y pánftwom [universis regnicolis, et dominiis JanStat 10] wczás opowiedzą SarnStat 11.

»państwa i poddani« (4): Powyeff thefz yfz pogranyczczny Sandziakowie nyedobrze hamvyą poddanych V.C.M. od nayáfdown na panysthwa y poddane Crolya ye⁸⁰ m. LibLeg 7/32v, 11/28v, 141; CzechRozm 254v.

»rzeczpospolita i państwo; rzeczpospolita i z państwem« [szyk 4:1] (4;1): FOkás Cefarz Konftántynopolfki/ pánował lat ósm/ pod ktorym była vpádła Rzeczpołpolita y s pánftwem bárzo BielKron 164; MycPrz II B[3]; SkarŻyw 403; Phil P; która [karność żołnierska] iáko we włyftkich pánftwách/ y R.P. rządnych/ ták y w téy náfzey bywála/ y ma bydź pilnie záchowana. SarnStat 436. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»ziemia i (a) państwo« = *terva et (aut) dominium* JanStat [szyk 16:3] (19): abi vm.racził przepvfczycz przez zyemye y przez panftwo vm nafche polli do wyelkiego xyedza mofkiewkfkiego LibLeg 10/123v, 6/79, 160, 10/64v, 11/46v; SkarŻyw 166; Potym Wołodimirz przeftregáiąc áby fie po fmierci iego Synowie niewádźli [!] o Pánftwá y Ziemie Rufkie/ ták miedzy nich Monorchią [!] Rufką rozdzielił StryjKron 165; SarnStat 989, 1070, 1073, 1076, 1077 (11); SkarKazSej 673b marg. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

W przén (9) : S tych tedy nowożeniow fie był vrodził wielki á mocny mąż imieniem Achilles/ mur Greckiego pánftwá BielKron 21v; [Tamerlan] Kroleftwo vmieráiąc dwiemá fynom zoltháwił/ z ktorych niezgody [...] pánftwo Partow zágáłło. BielKron 240; gdyż on [król] ieft dan przednieyfzym páfterzem pánftwá onego RejZwierz 40v; Gdyż ieft ofieroćiałe w tych to czáfiech Pánftwo MycPrz

I [A3]v; Ale iż iuż y tá czwarta beſtya dawno ieſt zágładzona/ to ieſt/ iż iuż ono páńſtwo żełázne Celárzow właſnych Rzymſkich wítałoCzechRozm 169; *PaprPan* Ff2v; ták iż [cnoto] ſłuſznie od niektórych Philozophow ieſt pánią y Krolową páńſtw y Kroleſtw názwana *Phil* B3; Widzi [cesarz tuveckí] żeſcie mu W.M. íami ná wielkiéy przekázíe/ czym proporców páńſtwá ſwégo/ ták íakoby chciał/ rozſciágnąć nie może *OrzJan* 7; ále ieſt [pańſtwo tureckie] páńſtwo íakieſ ſkliioné z motłochu ludzi mizernych *OrzJan* 31.

Przen (31) :

Wyrażenie: peryfr. »wodne państwo i słone« = *morze* (1): WOdne páńſtwo y ſłone/ Z dżiwy co żyją w tobie/ Rzeki/ íeziorá/ y pełne ryb ſtáwy/ [...] Wynoſcie Páńſkie/ chwały wieczney/ ſpráwy *GrabowSet* Xv.

a) *Obszar poddany władzy Boga i Chrystusa; niebo jako mieszkanie Boga i dusz zbawionych; także cały świat jako dzieło Boga* (15) : A cóż więcey rozumieſz o tákíeý wielkoſci/ Niebá/ Plánet/ powietrza/ á ty ſzyrokoſci/ Aby pułte być miáły/ á w nich nic nie było/ Bárzoby ſie tho páńſtwo márníe ſpułtołzyło. *RejWiz* 115; *LatHar* 379; káždy tám w oney Oyczyźnie íako ſyn Boży y dżiedzic wſzytkiego onego páńſtwá/ [jeſt] czci y doſtoynoſci niewypowiedziáney. *SkarKaz* 637b.

państwo czyje [w tym: *pron poss* (6), *G pron* (1)] (7): Pánie krolu wſzechmogáczy w páńſtwie twogim wſzytki rzeczy ſá położony *TarDuch* A2; *KrowObr* 51; *OrzQuin* P2v [2 r.]; *MWilkHist* E2v. Cf »pan w państwie swoim«.

państwo czyje [= *ludzi*] (1): który [Pan Bóg] cie [duchownego] názywa pſem niemym á ochrápiáłym/ z zátuczonym gárdłem twoim/ tłuſtoſcią owieczek tobie poruczonych/ ktore pátrzą wiernego páńſtwá ſwoiego z ręki twoiey. *RejPos* 346.

W połączeniu szeregowym (1): Mamy tedy pilnie y goráco P. Bogu dżiękowác [...]: iż nam taką wodę dotykáním ciáłá ſwego poſwięcił: iż przez nią takie nam ſynowſtwo/ y dżiedzictwo/ y páńſtwo wieczne dáie. *SkarKaz* 516b.

Zwrot: »dostać państwa (G)« (1): Syn Boży mówi: Vczynił mię Bog Pánem wſzytkiego niebá y ziemie. [...] doſtałem tego páńſtwá w náturze ludzkiey/ prácuíac y cierpiąc: ábych ſię im z wámi dżielił *SkarKaz* 551b.

Wyrażenia: »krol, pan w państwie swoim« (1:1): gdy dżiedzic niebá y ziemie ſwoy dom [...] ſwoim vczniom w oczach ſtáwił/ pokázuiąc ſię Pánem w páńſtwie/ y krolém w kroleſtwie ſwoim *SkarKaz* 122b, 242b.

»państwo wieczne« [szyk 1:1] (2): Gdyſz tám [do nieba] iuſz ná Kroleſtwo z tego Kxiętwá poſzły [książęta ſluckie] Z doczeſnych iuſz ná wieczne Páńſtwá ſię przenioſły. *KołakCath* A3v; *SkarKaz* 516b.

Szeregi: »państwo abo (i) krolestwo« [szyk 1:1] (2): Ale cóż to zá krol táki? [...] Ieſliſ pan/ idźże do páńſtwá Abo do ſwego kroleſtwá. Maſz wſzák mieſcá doſyc w niebie *MWilkHist* E2v; *SkarKaz* 122a.

b) *Obszar władzy diabła i antychrysta oraz alegorycznych potworów, utożsamiany w polemicznych pismach różnowierczych z papiestwem i Kościołem katolickim, zwłaszcza w nawiązaniach do Apoc i Dan 7* (10) :

państwo czego (1): Duch Boży opiſuiąc Antychriftá/ nie íednę oſobę znáczy/ ále ſtolicę/ ábo páńſtwo niezbożnoſci opiſuiie *NiemObr* 163.

państwo czyje [w tym: *G sb i pron (3), pron poss (1)*] (4): Ano fie wżytko broi dziwnie w pánftwie iego [*Lucyfera*]. *RejWiz* 167v; *BielKron* 136; iż ten frogi gniew Pánłki wylany od piątego Anyoła miał wpásć ná łtolicę bełtyey/ to ielt ná pánftwo álbo ná mieszkanie iey. *RejAp* 135v, 146v.

Zwrot: »na państwie usieść« [*szyk zmienny*] (2): Daiąc tym znać/ iż ten rog [z *Apoc* 17/3] [...] ná bełtyey miał vsieść: to ielt/ ná pánftwie Rzymłkim *CzechEp* 380, 380.

Wyrażenia: »państwo antykryst(us)owe« (2): poniewaź nic inżzego Mfza wálzá nieiełt/ iedno brzydkość Boża/ kthora według piłmá Świętego/ w pánftwie Antykryłtułowym miała łtác ná mieyfcu Świętym Syná Bożego *KrowObr* 189v, 199v.

»diabelskie państwo« (1): Pan Kryłtus/ názwał łwoie Pánftwo Królełtwem: á Dyabelłkié łobie przeciwné pánftwo/ názwał Księłtwem *OrzQuin* P2v.

Szeregi: »krolestwo i państwo« (1): A nákoniec ná tym Belu wżyłtko krolestwo y Pánftwo Antykryłtowe ielth połtáwione. *KrowObr* 199v.

»państwo abo (i) stolica« [*szyk 1:1*] (2): *NiemObr* 163; á ten rog ábo Antychriłt [...] ná bełtyey oney/ to ielt/ ná pánftwie y łtolicy Rzymłkiey vsiadł *CzechEp* 380.

c) *Obszar, dziedzina władzy Plutona, tj. Hades (4)* :

Fraza: »państwo [czyje] zginie« (1): Owa go [*Jowisz Plutona*] tedy z żoną imie A tak jego państwo zginie. *BierRozm* 26.

Zwrot: »stracić państwo« (1): Aleć Pluto, gdyby stracił państwo, W wielkie by upadł ubostwo *BierRozm* 26.

Wyrażenia: »państwo piekielne« (1): Pilnie strzeże ziemie onej [*Sycylijej*], Ktora często swoim czasem Czyni strach państwowemu piekielnemu *BierRozm* 23.

»szyroke państwo« (1): A Pluto z swymi [bo]gactwy, Z tymi szyrokiemi pa[ń]stwy Nigdy niema odelżenia *BierRozm* 23.

d) *Prawdopodobnie: Odległe ziemie (1)* : kwáp fię [*Zazdrości*] odnieść w pańftwá/ wżem wzgárdzone Członki/ włáfnemu fercu ták łzkodzące. *GrabowSet* E2v.

a. *Część państwa, jego jednostka terytorialna, polityczno-administracyjna; prowincja, kraina, województwo, w dawnej Polsce tzw. ziemia itp.; provincia Mącz, Calep, JanStat, Cn; satrapia Calep, Cn; dominium (subiectum a. annexum) JanPrzyw, JanStat; dioecesis Calep; tetrarchia Cn [zwykle w pl] (162)* : *Diar* 20; ná kthorych [*królach i cesarzach*] Papięże ták wiele pańftw wyludzili/ łwoią przewrotną á fáłżywą nauką. *KrowObr* 31v; Pańftwá ktore przypádły ná Rákułki dom łá ty. Rákułka ziemiá/ Kárintia/ Stiria [...] *BielKron* 289v, 210, 350; 263b; *Leal*. Contorłtwo. Zameky pániełłki Kłałtor/ thego Contorłtwá álbo Pánftwá/ połowicá do Biłkupłtwá Ozelłkiego *KwiatOpis* B3v; A tego Pánftwá [*ij. arcybiskupstwa ryskiego*] imieniem Krolá lego M. Iafno wielmożny Pan á Pan łan Chotkiewicz/ [...] Adminiłtrátorem ielt. *KwiatOpis* [C]2v; *BudBib* 2.Mach 9/25; *MycPrz* II B2v; *StrykKron* 707; Mieli teź oni Cefárzowie Pagańłscy łtárołty łwoie/ ktore po rozmałtych pánftwách rozłyłáiąc/ przez nie łwiát rządźili *NiemObr* 160, 63; *ActReg* 42; Provincia – Pańftwo mieczem wzięte. *Calep* [867]b, 326a, [869]a [3r.], 948a; A tá Conłtuciia ma łie łciągać ták do ziem Koronnych/ iáko y W.X. Litewłkiego/ y innych pańftw do nich należących *SarnStat* 120; (*nagł*)

DVCATVS BARENSIS. (-) Co za prawo na to Państwo Królowie Polscy mają, trzeba weyrzecz w Statut Iakuba Przyłufkiego. *SarnStat* 1224, 19, 46, 57, 124, 138, 644; *GrabPospR* L3.

państwa czego [= *wchodzące w skład należące do jakiejś nadrzędnej struktury państwowej*] (11): Ozel Wyłpa na Morzu. Ty łam [*lege: są*] Państwa tey Wyłpy. Arnsburg. [...] Biskupstwo. Które Xiążę Magnus [...] trzyma. Sonnenburg. *KwiatOpis* B3v; Także wżylcy Apoftátowie Zakonni w Królestwie nálezym y w ziemiach Litewkich/ Zmódzkich/ Mázoweckich/ Rułkich/ y Stolpkich/ y inych Państwach Królestwa nálezego [...] mieszkaiący/ [...] z Królestwa nálezego [...] będą przyciśnieni wyiechác *SarnStat* 1074, [994] [2 r.], 1078, 1112, 1113. Cf »państwa Korony«, »państwa Rzeczypospolitej«.

państwa czyje [*w tym: pron poss (35), G sb i pron (15)*] (50): *SarnUzn* A3; *BielSpr* 3v; *WujJudConf* 10, 12v; *KochPs* [217]; *KochFr* 135; SOli doftátkiem wżyltki państwa łwé opátzác bédziemy *SarnStat* 388; A także téz y przeciw tym [*postąpimy*]/ którzy Rewizyiéy nie dopuścili/ tak w Prusiéch/ iáko y w inżych Państwach nálezych. *SarnStat* 1131, 176 [2 r.], 194, 267, 283, 400 (40); Rzymu y Państwa iego/ ktorych Konstantinus Cezarz náwrociwży łię/ Kościołowi wiecznemi czály włtąpił/ [...] częłte było náiezdżanie *PowodPr* 31, 31 *marg.* Cf »krolestwo z swymi państwami«.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [*państwa + przymiotnik (19), przymiotnik + państwa (5)*] (24): ktoremu [*biskupowi wrocławskiemu*] był ku Biskupstwu Nyłkie państwo wieczne załypał [*lege: zapisał*] *BielKron* 358, 107, 163v, 183, 192v, 288v (10); Postquam ei Numidiam provinciam, populus iussit, Iáko mu skoro lud Rzimski państwo Numidieyskie przirzekł *Mącz* [176]a; *KochJez* A4v; *GórnRozm* B2; *SarnStat* 348, 969. Cf »państwa koronne«.

W połączeniu z określeniem panującej religii (11): Z bozey moczi Czessarz Tvreczkii y ynich wielkich państw Zakonv Belfvrmianskie⁶⁰ przyaczielowy náchemv Kroliowy polskiemv [...] Przyasn nasche wam oznaymvyemi przes then nasz lyłth *LibLeg* 10/65. Cf »państwa zakonu krześcijańskiego«.

W połączeniach szeregowych (7): Ten popis włtawił Augułtus/ nie iżby nową dań mieć chciał/ ále iżby wiedział państwa/ łkárby/ moc/ y dochody w opánowaniu łwym. *BibRadz* II 32b *marg.*; [*ziemie litewskie*] Królestwu Polłkiému powtóre wcielamy/ [...] łkázuiąc oné ze wżyltkiemi ich Państwa/ Ziemiami/ Księżtwy/ Przełóżeńłtwy/ Powiáty/ włalnościami/ y ze wżyltkim prawem Koronie Królestwa Polłkiego ná wieczne czály *SarnStat* 987, 1067, 1086, 1102, 1103, 1119.

W formułach tytułatury władców [*w tym: o królu polskim (12), o sultanie tureckim (12)*] (24): Z bozey Myłoczy Krolowy polłkiemv y ynnich wiele państw wewłchem powolni przyacziel v.k.m. sendziak Siliłfirkj *LibLeg* 11/18; Z bozey moczi Czefarż Thur: y wżitkiei Zyemie wielkiej [...] y ynnich wiele państw przyaczielowy [...] Krolowy polłkiemv *LibLeg* 11/62v, 11/19, 66v, 83, 87, 106v, 140; Naiáńnieiżemu Kłiążęciu/ á naymożnieiżemu w Krześciańłtwie pánu/ Pánu Zygmuntowi Augułtowi z łálki Bozey Krolowi Polłkiému/ Wielkiemu Kłiędzu Litewłkiému/ Rułkiému/ Prufkiému/ Mázowieczkiému/ Zmudzkiému/ y inżych wiela państw pánu/ y dziedzicowi. *GórnDworz* A2. Cf »wielkie państwa«, »państwa zakonu krześcijańskiego«.

Zwroty: »państwa osiadać« (1): Gottowie [...] przeprawiwlży łie przez Dunay/ poczęłi Rzymłkie pańłthwá woiować/ pobierác/ ofiádác/ tho łełł Mifią/ Trácyą/ Pánnonią oboię *BielKron* 338.

»państwa pob(ie)rać« (2): *BielKron* 338; [Rzymianie] porażili zálíe Hánibałá y Kroleństwo íego pófiedli/ y wżyftki pánftwá fwoie zálíe pobráli *BielSpr* 3v.

»państwa spuścić« (1): Acżkolwiek to był w dobry obyczáy Konftántyn wielki vcżynił/ íż Włofkie pánftwá ípuścił ítolcowi Piotra s. *BielKron* 183.

»państwa wojować« [szyk *zmienny*] (4): O porażce krolá Ludwigá íedennaście lat/ Turcy woiowáli Weneckie pánftwá w Słowánfkich kráinách *BielKron* 308v, 107, 288v, 338.

Wyrażenia: »państwa koronne, do Korony należące, Korony (Polskiej)« [szyk 17:2] (9:8:2): *Diar* 41; *KochPs* [217]; nikomu zgólá nie íeft wolno fráłzek tych/ IANA KOchánowfkíego/ nápotym drukowác: áni gđże indżíey drukowaných w pánftwách Ieo [!] Krolewfkíey Mćzi do kórony należących przedáwác. *KochFr* [135]; *ActReg* 124; Ani téż *Monopolia* rzeczy tych/ które z państw koronnych/ ták Polfkich íáko Litewfkich pochodzą/ vftáwiác dopuścić nie mamy. *SarnStat* 348; áby ich [talerów złych] íuż *exnunc* ták w Gdańku/ íáko y gđże indżíe/ we wżyftkich pánftwách Korony náłzey ínóczey nie brano/ íedno [...] *SarnStat* 410, 39, 84, 85, 92, 130 [2r.] (15).

»przyległe państwa« [szyk 2:1] (3): ále trzech Pátryárchow náznáczywży/ káždemu pewne kráiny náznáczáją [!]/ Bífkupá Rzymfkíego władzą y zwierzchność do Rzymu/ y przyległych państw przywíázawży [!]. *NiemObr* 58; *Paprup* A4v; *SarnStat* 987.

»państwa Rzeczypospolitej« (2): w fámych Iflanćíech [...] íą wíęcey niż pięćíorákie włoki [...]. Bá y w ínfzych pánftwách Rzeczyp. náłzey/ rozne íą wymíary włok *GrabPospR* L3, L2v.

»spustoszone państwo« (1): *Populata et vexata provincia, Spufztofzone pánftwo. Mqcz* 312c.

»państwa stracone« (1): A oni [cesarze carogrodzcy] ná pomftę chcąc tym íobie przywrocíć pánftwá ítrácone/ ínfzych íobie kápłánow y Patryárchow okrom woley Pápiefkíey nacżyníli *Skarfjedn* 208.

»wielkie państwa« [w tym: w formule tytułatury władcy (5)] [szyk 5:1] (6): Z sbozey myłosczy Celfarz Tvreczkii y ynich wielkich państw íprzikazanya náłzego pyłfemy do was ílvгии náłfego *LibLeg* 10/55v, 10/58, 65 [2 r.], 66v; [Książęta sluccy] Od Monárchow Sármáckich byli míłowáni/ Ná Kxíęftwá y ná Pánftwá wielkie wokowáni. *KolákCath* A4.

»państwa zakonu krześcíjańskíego, krześcíjańskie« [zawsze w formule tytułatury władcy] (8:2): przyaczelowý náchemv Kroliowý polskíemv y ynich państw Zakonv Chrzesczyanskíego Sigmvntowý Przyasn násche wam oznaymvyemi przes then nasz lyft *LibLeg* 10/65, 10/65, 66v, 90v, 113, 145 (10).

Szeregi: »Korona (Polska) i (wszytkie a. inne) państwa nasze itp. (a. ku niej (jej) należące); koronny i państw jej należących« = *Regnum et dominia ei annexa JanPrzyw* (16,2); *SarnUzn* A3; tedy w Koronie Polfkíey y wżyftkich ku niej należących pánftwach/ Wítółtowe Dziećí/ Wielkie Xiążętá Litewfkíe/ pánowác míály *StryjKron* 512; álíżbyfmy wżem wobec wżytkíe lífty y przywíleie/ ták póspolíté koronné y państw íey należących/ íáko ófobnych ófób y míeyśc/ [...] vtwíérdżíli *SarnStat* 12 [*idem* 54], 12, 54, 267, 283, 400 (16).

»krolestwo, (i) państwa; królestwo z swymi państwý« = *regnum, (ac, et) dominia a. terrae JanStat* (16;2); *WujJudConf* 10, 12v; Zálz theż nie mocne byłó Kroleństwo Węgíerfkíe z íwymi Pánftwý *MycPrz* II B[3]v; Ná którą prósbę ítanów Króleftwá y Pańftw náłzych níneyfzy Séym wálny Koronny

dla odprawowania tych rzeczy złożyliśmy *SarnStat* 1210, 176 [2 r.], 194, 832, 1074, 1113 (13); *SkarKazSej* 667a, 670a. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.]

»państwa, (i) księstwa« [szyk 3:1] (4): Tetrarcha, Xiążę albo ynfyz pan czterech państw/ xięstw *Mącz* 453a; *KolakCath* A4; *SarnStat* 84, 92. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

»państwa i poddani« = *dominia et subditi* *JanStat* (2): NAprzód przez przerwczoné Pány/ Króla y Książętá Polfkié/ Litewfkié/ [...] y innych Pańftw ich y poddánych z iednéy łtrony: y przerwczonym Miftrzem wielkim/ [...] włytki niezgody łpory [...] máią bydź doftátecznie vłpokoioné *SarnStat* 1108, 1068.

»państwa i prowincyje« (1): [Polska rozprzestrzeniona była] Máiąc y infzych síłá Pańftw y *Prouincey* po Sálfkie Xięftwo/ y po Duńfkie Kroleftwo. *GórnRozm* B2.

»państwa i wojewodztwa« (1): PIERWSZA [część metryki statutowej], w którój fą [...] przywileie rzędem iáko po łobie idą oné pańftwá y Woiewództwá którým łłużą. *SarnStat* *5v.

»ziemie (ziemia) i państwa« [w tym: poddane (3)] = *terrae et (ac) dominia (subiecta)* *JanStat* (9): iż żadnych myt/ łkładów/ cěl/ targowych/ y żadnych czynfzów ná mieyfćách y ósobách w ziemiách Prufkich y pańftwách im poddánych y tám będących niebędziemy nowo vkłádác *SarnStat* 1099; przez które [miejsca] ták z Króleftwá náłzégó przez ziemię y Pańftwá Páná Książęciá Stolpfkié⁶⁰/ iáko téz z iego ziem y Pańftw z kupiámi [...] przelźcié niech będzie wolné *SarnStat* 1236, 987, [994] [2 r.], 1068, 1086, 1113, 1236. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

2. Władza, zwłaszcza królewska, zwierzchnictwo; panowanie, sprawowanie władzy; imperium *Miech*, *HistAl*, *Mącz*, *PolAnt*, *Modrz*, *Calag*, *Cn*; *dominium* *Murm*, *Mymer*¹ *HistAl*, *JanStat*, *JanPrzyw*, *Cn*; *principatus* *HistAl*, *Mącz*, *PolAnt*, *Modrz*, *JanStat*, *Cn*; *ditio* *Vulg*, *Mącz*, *JanStat*, *Cn*; *regimen* *Mącz*, *JanStat*; *dominatio* *HistAl*, *PolAnt*, *Cn*; *potestas* *PolAnt*, *Mącz*, *Cn*; *regnum* *Modrz*, *Calag*, *Cn*; *monarchia*, *respublica* *Mącz*; *dominatus*, *potentatus*, *potentia* *Cn* (354) : *Murm* 20; *Mymer*¹ 11; *MiechGlab* 66, 69; Widzi mi się, iż nie ina Może być temu przyczyna, Że tak mnodzy chcą panować [...]. Jedno, iż onę swą żąd[zą], Po ktorej się głupi rządzą, Rzekomo tym napełniają, Im więcej państwa mają *BierRozm* 18, 17; *LibLeg* 11/88; *Rufin* pobudził Gotty przeciw Arkádyułowi/ nádzyewał łie łam tędzy ku pańftwu przydź *BielKron* 158v; Czáfu iego [Amuratesa] dwá Cefárze byli Konftántynopolfcy/ ktorzy łobie pańftwo oczy łupili. *BielKron* 240, 86v, 100, 129v, 148, 156 (17); Iuste et legitime imperare, Pobożnie łie łpráwować w pańftwie. *Mącz* 179b, [234]b, 239b, 444d, 494d; *Prot* D2v; *LeovPrzep* B4v; *GórnDworz* Kk6; *RejZwierc* 44v; Rozmnażániu pańftwá y pokoiu nie będzie końca/ ná łtolicy Dawidowej ná kroleftwie iego *BudBib Is* 9/7; *WierKróc* A2v; Arcybiskup poświęcał potym klęczącego [króla]/ Błogofłáwiąc/ winfzował pańftwá łzczęłliwego. *StryjWjaz* C2, C3; *PapPan* Dd2, Ee2, Ee3v; *ModrzBaz* 23v; *Oczko* 2v; Rozumieli dobrze/ [...] ifz krolowie towarzysfzá ná pańftwie nie rádzi widzą *SkarŻyw* 27, 390, 570; *StryjKron* 270, 416 [2r.], 592; [papież Grzegorz I] ielźcze łię nie douczył był pánować/ bo téz ielźcze do pańftwá tákiego nie przyfzłó było *CzechEp* 333; *KochFr* 69; *KochProp* 6; *PapUp* A4v; *GrochKal* 7; *KochFrag* 43; *KlonKr wstęp* A2v, A3v; *CiekPotr* 50.

państwo kogo, czego [= nad kim, nad czym] (2): *SarnStat* 196; ktory [Konstantyn Wielki] łwoie pańftwo y Cefárftwo ono włytkiego łwiátá/ ná religiey Chrzełcijánfkiey óládził. *SkarKazSej* 679b.

państwo nad kim (2): *HistAl* A6; Krolowie narodow/ pańftwo nád nimi rołciągáią *LatHar* 717.

państwo po czym [= gdzie] (1): Proś ich być to wdziächlich/ Ezopá k tobie posłáli: Obiecuiąc im zwolenńtwo/ Y po ziemiach ine pańńtwo *BierEz Fv*.

państwo czyje [w tym: pron poss (57), G sb i pron (20), ai poss (4)] (81): *BierEz F3v; OpecŻyw 95;* octauyan czefarz trzydzięfnego y pyątego lata śwego pańńtwo wńtąpył do glownego wrzymye yakoby kofzczyola *PatKaz III 104; BierRozm 12; WrobŻolt K6; LibLeg 10/62v, 11/22v, 169v, 170v, 181, 185v; HistAl A2, B2, B4, B5, D4v (19); LibMal 1553/177v; RejWiz 53; RejZwierz 15; BibRadz 2Par 8/6; BielKron 62, 128, 159v, 162v, 203 (13); GrzegRóżn N3; Mącz 430c; LeovPrzep E; RejAp 135v; ModrzBaz 15v; Bo Turczyn pohániec/ iáko niezgodą Chrześciánńką vrołł/ ták tym Páńńtwo swoie vmocniác chce/ áby do wńzelákiewy zgody Chrześciánom przefzkadzał. *SkarJedn 387, 201, 206, 375; SkarŻyw 58, 166, 601; StryjKron 385, 487; NiemObr 165; iáko zwierzchni Pan gdy przeładuię/ á sńtanie lię Tyrannem, prędziuchno Páńńtwo iego vpásć musi GórnRozm Hv; Phil Cv; OrzJan 6, 102; SarnStat 19, 896, 971, 1093, 1101, 1126; KlonKr B3; Gdy Iozeph [...] w Egipćie pánem zońtał/ mowił do bráćiewy swoiey: [...] Powiedzćie oycu memu o chwale y páńńtwoie moim *SkarKaz 245a; CzahTr F3; SkarKazSej 679b, 680a, b, 687a; KlonWor 7; PudłDydo B3.***

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub etnicznej oznaczającym, czyja jest władza [państwo + przymiotnik (12), przymiotnik + państwo (9)] (21): wńzákże iednák Bogoopátrznostíą to swoią ípráwił/ iż ofńtáki pańńtwo Zydowńkiego trwáły w domu Dawidowym áż do przyńcia Kryńtuńowego. *BibRadz II 2a marg, I 451b marg; BielKron 267, 274v, 279, 282, 284 (10); Assuefecit parere imperio populi Romani, Náłóżył ye być posłufzne páńńtwo Rzimskiemu. Mącz 427b, 446c; KuczbKat 270; SkarJedn 173, 216; SkarŻyw 28; MWilkHist B2; OrzJan 30; SkarKaz Oooo2v.*

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej albo etoznaczającym kraj, naród, nad którym się panuje [państwo + przymiotnik (11), przymiotnik + państwo (1)] (12): Ruńacy gdy lię nie mogli zgodzić wybrác Kłiążę Hálickie/ posłáli do krolá Andrzeia Węgierńkiego. aby im dał syná Kolomaná ná páńńtwo Gálláckie/ tho ięńt Halickie *BielKron 359, 160, 325, 343, 363v; MycPrz I C4v; W Paryżu mu Papieński Legat Rożą złotą/ Oddał ná páńńtwo Polńkie winńzuiąc z ochotą. StryjWjaz A3v; SkarJedn 257; SkarŻyw 51, 403; StryjKron 285, 345.*

W połączeniach szeregowych (5): Day aby wńtecz vpadli aby byli zefromoceni ktorzy mnie zle myńlą [*Ps 34/26*]. [...] (*koment*) To ięńt będą zefromoceni ítracińwzi ziemię, páńńtwo y kapłáńńtwo swoie *WróbŻolt L6; Czemuńz więcey v siebie ważyćie wáńz zołádek/ Páńńthwá/ Cći/ Bogáctwá/ y rońkofzy tego śwíátá/ á nińfli ony Bogáctwá/ ktore Pan Bog nágotował swoim wiernym? KrowObr 78; Mącz 230c, 322c, 349c.*

W przeciwstawieniach: »posłufsenństwo (2), praca ... pańńtwo« (3): Abowiem Bińkupńtwá y przełóženńtwo Końcielné Praca ięńt/ nie Páńńtwo *BiałKat 38v; poniewáż káždy rozumny baczy/ iż inne ięńt świeckie páńńtwo krolow y páńow Chrześciánńkich/ á inne Końcielné posłufzenńtwo *SkarJedn 201, 207.**

W charakterystycznych połączeniach: dońść pańńtwo, dostać (2), używác (pożywác) (2); przyć ku pańńtwo, przywieńść; odńć pańńtwo, porzucić, przywróćić (2), umocniác, utwierdzać, wróćić, wydrzeć (wyrwác) (2), wziąć (2), zda(wa)ć (2), zostawić; przywróćić na pańńtwo; walczyć o pańńtwo, zabiegać; zostać przy pańńtwoie; pańńtwo krotkie, nabyte, ojcowskie (ojczyste) (4), słabe, tyrańskie; pańńtwo godzien,

moc (2), *możność*, *pomocnik*, *uczestnik*; *do państwa przywrocony*; *z państwa złupiony*; *na państwo łakomy*; *towarzysz na państwie*; *w państwie uświadczon*.

Zwroty: »być na państwie, w państwie« = *panować* [szyk zmienny] (9:2): ktorego [Hilderyka] iego fin Gilimer zabiwfy pięć lat ponim w państwie będąc thak był okrutny, iż theż rodziczom wławnym nieprzepuścił. *MiechGlab* 49; *LibLeg* 10/62v; *WAleryanus Cefarz*/ był ná pánstwie lat VI. *BielKron* 152v, 163v, 168v, 169, 173v; *MycPrz* I C4v; *SkarJedn* 209 [2 r.], 257.

»być, zostać pod państwem; być w państwie« = *imperio teneri, in ditione esse Mqcz; in a. sub ditione consistere (et permanere) JanStat* [szyk zmienny] (11:1;2): *BibRadz* I 451b marg; Potym thá ziemiá była pod pánstwem Rzymłkim y trybut płáciłá. *BielKron* 274v, 267, 279, 284, 288, 290v, 291v; In ditione ac potestate alicuius esse, W pánstwie á w pánowaniu czyiem być. *Mqcz* 430c, 446c; *OrzJan* 128; tedy nie innégo máią ná Wóytoftwo obiérác/ iedno z ftrony poddanych Máieftatu królewłkiego/ y z tych/ kórzty pod Pánstwem Kościołá Wármieńłkiego łá *SarnStat* 1126, 1093, 1097.

»państwo da(wa)ć« [w tym: *gdzie* (2)] [szyk zmienny] (4): *WAlentynianus Cefarz* [...] brátá fwego Wálenłá vftáwił towárzyfzem/ y dał mu pánstwo w Azyey/ á łam ná zachod łłóncá pánował. *BielKron* 157v; niełłufzno oycu żadnemu/ máiąc fyny godne/ dálfzemu pánstwo dáváć. *BielKron* 357v, 157v; *PudłDydo* B3.

»państwo dzierżeć« (1): Tákże też w nowym Zakonie/ widziłfz/ iákie Pánstwa Kápłan dzierży: ták że ná koniec Rzym [...] pod nogámi dżiřia Kápłáńłkimi ieft *OrzRozm* Hv.

»na państwo koronować« (1): gdy [papieżowie] y łame Cefarze [...] z Cefarłtwá łłkádáli: ná pánstwą koronowáli/ Krole y inne wyklináli/ im korony bráli. *SkarJedn* 149.

»państwo mie(wa)ć« [w tym: *gdzie* (1)] [szyk zmienny] (5): *LibLeg* 11/88; Belgiká część ziemie Fráncułkiey/ zowá iá od krolá Belgiułá kthory w niey pánstwo miał *BielKron* 280v; *SkarJedn* 196; [Konstantyn Wielki] Znáiác tego Bogá od ktorego pánstwo miał/ wielce czcił kápłany iego *SkarKazSej* 679b, 693b.

»mieć pod państwem« (1): Wenethowie dziř máią w Moree pod fwym pánsthwem Mávázyá zamek y Nápolim miáłto *BielKron* 273.

»na państwo naznaczyć« (2): Zá żywota łwoiego Vtenułłá [...] Syná ná pánstwo náznáczył *StryjKron* 280; *SkarKazSej* 687a.

»objąć, przyjąć państwo« = *obtinere principatum JanStat* [szyk zmienny] (1:1): dla tegołmy z Bozłkiego zrzádenia Pánstwo ludzi rozmáitych y Prowinciy różnyh przyięli/ y ná Królełtwo Polłkie koronowáni *SarnStat* 196; *KlonKr* D3.

»odzierżeć, osiągnąć, pasieć państwo« = *surripere imperium Miech; potiri rerum Mqcz* [szyk zmienny] (1:1:1): W ten cas Selembeg dziełiáti krol połiadłfzy panftwo dwu łwyc bratow zabił *MiechGlab* 69; *HistAl* A6; *Potiri rerum*, Zwierzchnořci nád włzemi rzeczámı dołtác/ to yeft króliewłtwo/ pánstwo olięgnác. *Mqcz* 315d.

»panować państwem« (1): zmocni łie Krol od Poludnia [...] y będzie pánował pánstwem [*dominabitur ditione*] *Leop Dan* 11/5.

»pod państwo podbi(ja)ć, podbijający; k(u) państwu podbić« = (*sibi a. suo dominio a. imperio*) *subiugare, sibi a. suae dominationi supponere suo imperio coartare a. subiugans HistAl* [szyk zmienny]

(10:1;3): [Aleksander] wżytki też miáftá okoliczne pod fwe páńftwo podbił. *HistAl* E5, A2, B2, B4, B5, D4v (12); Iulius Cefarz Niemce ku páńftwu Rzymfkiemu podbijáiąc/ w mieyfcu twárdym miedzy gorámi zamek mocny vdziáłał *BielKron* 288v, 287v.

»pod páńftwo poddać się, poddan; poddać się páńftwu« = *dominio subiugari, imperio se subdere a. colla submittere* (1:1;1): Potym sftąpiłifmy ná gránice zachodne/ gdzie tám wżyfcy przebywáiący pod náłze páńftwo fie poddáli *HistAl* D5, D5v, H8.

»na páńftwo podwyszzyć, postawić« [szyk zmienny] (1:1): Cangius Chan [...] dał im ty przykazánia: Napierwey áby wżyfcy chwalili tego Bogá ktory ftworzył Niebo y Ziemię/ y onego podwyzłzył ná to Páńftwo *BielKron* 438v; A Czechowie y Miemcy porázeni byli/ Ktorzy iego [Bolesława Krzywoustego] ná Páńftwo zás poftáwić chćieli *WierKróc* A3.

»na páńftwie, w páńftwie siedzieć (a. (u)sieść« [szyk zmienny] (3:2): Zophi sthary wmarł na pansthwe syadł fłyn yego *LibLeg* 9/52; *SkarŻyw* 51, 403; On *Amurathes* [...] Siedząc w páńftwie w pokoiu bjł zewfząd befpiećnj *CzahTr* F3v, F3.

»(s)puścić, zda(wa)ć páńftwo« [szyk zmienny] (4:2): iuz był Władziłlaw fynowi fwemu fpuścił páńftwo Czelkie. *BielKron* 325, 121v, 258v; [Karolomanus] Pipinowi bratu/ páńftwo zdał/ y fam do Kálfynu do zákonu S. Benedykta poźedł. *SkarŻyw* 519, 570, 571.

»páńftwo stracić« [szyk zmienny] (2): *WróbŻółt* L6; Lecż Hieroboam boiác fię áby [...] páńftwá świeckiego nie ftrácił: zákazał poddánym fwoim áby do Hieruzálem/ nie chodzieli *SkarJedn* 208.

»na páńftwo wprowadzić« (1): Potym Petriło [...] wygnał Romaná Brátá Strijecznego/ ktorego zás ná páńftwo Kazimirz vsiłował wprowadzić *StryjKron* 612.

»na páńftwo wsadzić (a. wsadzać), wsadzony (a. posadzony); na páńftwie posadzić się« = *praeficere imperio Calag* [szyk zmien] (9:2;1): *BielKron* 62; Gdyż przed tym Tátárowie w Mołkwi fzáfowali/ A kogo oni chćieli ná Páńftwo wladzáli. *MycPrz* I C3v; brát iego rodzony Alexy/ [...] oczy iemu wylupiwiży/ fam fię ná Páńftwie poładził. *SkarJedn* 257, 258; *Wider einsetzen ins Reich*. Zásię wladzić ná páńftwo. Z nowu przywieść dżierzenie. Restituere in regnum. *Calag* 567a, 129b; *SkarŻyw* 570; *SarnStat* 19; *KlonKr wstęp* A3v, A. D; *SkarKazSej* 679a marg, 680b.

»na páńftwo wstąpić (a. wstępować, a. nastąpić), nastać, wniść« = *objąć (obejmować) rzády, wladżę; (in regnum et) imperium succedere* *Modrz* [szyk zmienny] (13:1;1): Po śmierci Antyochá wielkiego/ fłyn iego Selewkus wftąpił ná páńftwo oycowłkie *BielKron* 128, 360; *ModrzBaz* 15v [2 r.]; *SkarJedn* 212, 221, 321; Po Konftánsie [errata zmienia: Konftáncyufzu] [...] Wízedł ná páńftwo on Iulianus odftępcá wiáry Chryftułowey/ [...] Po ktorym náftał ná páńftwo Iowinianus *SkarŻyw* 392, 101, 391; *StryjKron* 285; *KochFrag* 43; *SarnStat* 971; *KlonKr* B2.

»wybrać (a. obierać), wybran(y) (a. obran) na páńftwo« [szyk zmienny] (2:3): LEfzko czwarty w młodych lećiech będąc/ od wízech iednoftáynie wybran ná páńftwo Polłkie *BielKron* 343, 169; *StryjWjaz* A3v; *PaprUp* Bv; Pfuie Lodwik lifty zábániáiące białe głowy ná páńftwo obierać. *SarnStat* 885 marg.

»na páńftwo wziąć, wzięt(y)« = *ad imperium assumere* *Miech*; [ad aliquem] *deferre imperium; lectus imperator* *Mącz*; *super domianium assumptus* *JanStat* [szyk zmienny] (2:6): Turci ponim [MahomecieVIII] iego lina Baifeta [lege: Baiseta] na panftwo wzięli *MiechGlab* 68; *LibLeg* 11/169v;

Mącz 78b, 383b; *MycPrz* I C4v; *SkarŻyw* 164; *SarnStat* 997; KAZIMIERZ PIERWSY/ zaś wzięt ná pańftwo s kłaftoru. *KlonKr wstęp* A3.

»z państwa złożyć« = *privare principatu HistAl; removere ab imperio PolAnt* [szyk zmienny] (3): *HistAl* D6, D7; Nad to krol Afá Mááčę mátkę fwą złożył z pańftwá/ bo była vczyniáá bálwáná w Gáiu *BudBib* 2.Par 15/16.

»zrzucić, zrzucón(y), zegnan z państwa« [szyk zmienny] (4:2:1): Nie podobał lie [*Anastazyjus*] Rycerzom/ zrzucili go s pańftwá á Teodozyufá wybráli. *BielKron* 167v, 171; *BielSpr* 45; Władifław Loktek/ dla fiufznich przitzin/ [...] pokilka razow sPaⁿftwa od Poddanich bel zegnan *PaprUp* B3v, B3; *Phil* C; *KlonKr* Dv.

Wyrażenia: »jedyne państwo« = *jedynowładztwo* (1): Monarchia, Iedine pańftwo/ pánowanie *Mącz* 230c.

[»państwo morzkie«: Nie iemu [tj. *Eolowi*] pańftwo [!] morzkie [*imperium pelagi* I 138]/ ni trozębu ktemu Nośić/ ále mnie [tj. *Neptunowi*] z lófu zlecono lámému *VergKoch* 10.]

»najwysze państwo« (1): A tylko ná tym chcemy mieć dofyc: áby dwa grofzá [...] z káždéy włóki/ álbo łanu/ [...] ná znák naywyszého pańftwá [*in signum summi dominii JanStat* [319]] y wyznawánia Korony Królestwá Polfkiego były płaconé. *SarnStat* 349.

»następnik na państwo« (1): Przeto czego óciec moy [*Konstantyn*]/ powiáda/ nie wykonał: ia iáko náftępnik ná pańftwo/ y fyn iego/ wykonywam. *SkarŻyw* 390.

»za nowotku, na początku państwa« (1:1): Gdifch ye⁸⁰ Kro. mcz zatham powolnofczá y okazany przyaczyellkym yakye za nowothkv panifthwa pana Voyewodzynego poznawa [...]. Itriecz thego pylnye raczi, abi żadna prziczina frvfchenya they przyazny [...] dana nyebila. *LibLeg* 11/169v, 11/170v.

»na nowym państwie« = *po objęciu panowania* [szyk 4:1] (5): *LibLeg* 11/163v, 172, 185v; [*Skirgajło*] Ná nowym pańftwie vdał fię do vftáwicznych biefiad y pijańftwá *StryjKron* 482, 385.

»stolec (a. stolica) [= *tron*] państwa« (3): [*Otoman*] fyná fwego Amurátá ná ftolec pańftwá fwego podniósł *BielKron* 239v; *StryjKron* 487; *SarnStat* 118.

»państwo świeckie, doczesne, ziemskie« [szyk 6:6] (10:1:1): Greccy Cefarze [...] dla pańftwá świeckiego kościoły wfchodne ziednoczyć chcieli. *SkarJedn* D5, 170, 201, 205, 206, 207 [2 r.], 208, d7v; *SkarŻyw* 300; [*Pan Jezus*] będąc Pánem niebá y ziemie/ iednym fię palcem ziemskie⁸⁰ pańftwá y rządow nie dotykał. *SkarKaz* 244b; PRośimy cię wízechmogący Boże/ áby flugá twoy N. Krol [...] po docześnym pańftwie/ wiekuiftego chwały twoiey królestwá doftąpił. *LatHar* 626.

»wschodnie państwo« = *władza nad wschodnimi prowincjami rzymskimi* (1): Tym czáfem Konftántynus vmárl á Konftáncius brát iego ná wfchodnie pańftwo náftąpił *SkarŻyw* 391.

»państwo ziemskie [= *na ziemi*]« (1): Iam yeft Czefarz wielky niezwicziezoni od pana boga powifłoni y podayaczi Coroni na panstwa zyemfkie *LibLeg* 10/66v.

»zwierzchnie państwo« (1): Gdy fie wielki Alexánder chlubił zwierzchnim pańftwem á wolnoścíá/ (iákoż flufznie/ bo wízytkiemu świátu rokázował) Filozofowie [...] ták go odpráwili. Ze niebyło nádeń wíętfzego niewolniká. *PowodPr* 61.

Szeregi: »państwo i cesarstwo« (1): Zalię iefli Roxana porodzi lyná niechay pożywa páníftwá y Cefaríftwá náfzego [*nostro fungatur imperio*] *HistAl* N2; *SkarKazSej* 679b, 680b.

»dzierzenie i państwo« (1): które [zamki i miasta] do tego czáfu były w náfzym [wielkiego mistrza] dzierzénieniu y páníftwie [*in nostra possessione et ditione JanStat* 881] *SarnStat* 1101.

»korona i z państwem« (1): krolá Czełkiego Konrádá (kthoremu koronę Cefką y z páníftwem wzięto było) z łobą namowił *BielKron* 301v.

»krolestwo, (albo, i) państwo« = *regnum et imperium Modrz; potentia regalis et principatus maiestatis JanStat* [szyk 5:2] (7): *BibRadz* I 428d marg; Πολιτεία, Mieyfcki łtan łprawówanie Rzeczy połpolitey/ páníftwo/ królewftwo. *Mącz* 308b, 315d; *LeovPrzep* C2; *RejAp* 135v; *ModrzBaz* 15v; *SarnStat* 908. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»państwo i monarchija« [szyk 1:1] (2): Tę pewność ma kościoł Boży w rzeczách wierze łłużących: iż Papięz około zbáwienney náuki [...] nigdy zábłádzic nie może [...]. Gdy tedy świeckie páníftwo y Monárchia tákiego od Bogá przywileiu nie ma *SkarJedn* 205; *SarnStat* 18.

»państwo, (a) panowanie« = *ditio ac potestas Mącz* (2): Philarchus, Latine amator imperii, Lákomy ná páníftwo/ kwápiáci fie ná pánówanie. *Mącz* [297]c, 430c. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»poddánstwo i państwo« (2): ácz wybieráczne náfzy [...] zá podatki náfzē/ które po prostu Królewftwem zowá/ ná znak poddáníftwá y prawdziwego Páníftwá [*in signum subiectionis et veri dominii JanPrzyw* 10]/ [...] grofzē Práfkiē od Kmieci wzięli *SarnStat* 888, 407.

»państwo albo (i) przełóženstwo (a. przełózenie)« (3): Krolowie panuiá nad tymi ktoré pod łobá maiá/ vkazuiáť motz nad nimi łwego páníftwa ij przełóżenia *OpecŻyw* 95; *KromRozm I* D2v, D3.

»państwo i ([a]) rząd« (1): *SkarKaz* 244b; [Grekowie widzac Agámemnoná/ nie tylko dołtátecznego/ ále owłzem y łprawnego/ włóżyli nań włzytko Páníftwo á rząd *HistTroj* D5v].

»urząd i państwo« (1): Krol á namięftnik krolewłki wládzá trzymáiac/ nie czyniá [...] dwu krolow/ ále iednego w wrzędzie y páníftwie/ ácz dwa łá w łobie. *SkarJedn* 57.

»państwo i wládzá« (1): Niechay łtád Papięznicy nie tryumfuiá/ iż ich Páníftwo/ y wládzá/ záfrazem zá przepowiadánieniem Ewánieliey nie wftála *NiemObr* 165.

»państwo i zwierzchność« = *potestas ac dominatus Mącz* (2): *Mącz* 430c; nie tylko wrząd [Jezusa *Chrystusa*] wiefłzy y zacnieyłzy/ ále też moc/ zwierzchność/ y imię włzyłtkie imioná/ tho ięft Páníftwá y zwierzchności przewyżłza *CzechRozm* 8v.

Wyrażenie przyimkowe: »pod państwem« (18): *LibMal* 1553/177v; Niemcy kthorzy zá Renem rzeká/ pod Rzymfkim páníftwem á potym pod Fráncuzy miełzkáli. *BielKron* 282; *Mącz* 5d; *SkarJedn* 216; pod Rzymłkim páníftwem czemu fię Chryłtus vrodzić chćiał *SkarKaz* Oooo2. Cf »być pod państwem«, »mieć pod państwem«.

Przen (7) : paníftwa wiefłzego niemáľ, iedno maiácz nad winnymi moc á nie młcić fie. *BielŻyw* 166; máiá [luteranowie] takieź gotowość/ y łpofobność wielką do nieprawdy/ záłlepione páníftwo wśćiekłego pła złość/ Dyabelłką pychę/ hárdość w nich zá pokorę poczytáią *ReszPrz* 65.

a) *Metonimicznie o wládcy*: ja, ty [czyje: pron poss] (5) : My tedy kthore mieniēcie być pomocniki páníftwá wáfze⁸⁰ [*vestri imperii*] wielmožności wáfzey pokornie profimy/ ábyfcie nas wáfze łługi wiernie włpomogli. *HistAl* Cl, C7, D5v; *BielKron* [332³]v; Aczkolwiek poddánych náfzych świetckich

pożytków [...] zwykliśmy z chucią przesłtrégąc/ y práwá z wolnościami ich przeciwno zbrzydzoney złych ludzi złości/ Pánstwa nálezgo [ditionis nostrae JanStat 243] pomocą zwykliśmy zachowywać SarnStat 897.

a. *O panowaniu, władzy Boga i Chrystusa (26)* : BibRadz 2.Petr 2/10; Acz to pánstwo y tá fpołeczność iest ząwždy w tym iedynym Bołtwie Bogá Oycá/ y Syná/ y Duchá s. wieczne á nigdy nierozdzylne RejPos 343v; CzechRozm 142v.

państwo nad kim (3): SkarKaz 519b; pierwey fię [mężowie przez Mojżesza na urzędy ustanowieni] náuczylu od kápłanow P.Bogá chwalić/ y iego moc y pánstwo nád łobą znác/ y práwá Bożé vmieć: toż dopiero ludźmi rządzić. SkarKazSej 678b. Cf Zwrot.

państwo czyje [w tym: G pron (9), pron poss (3)] (12): [Pan stworzenia] Obiáwi moc pánstwa łwego. BielKron 135v; RejPos [344]v; Dziecię łie nam národziło/ á łyn nam iest dany/ [!] Rozmożeniu pánstwa iego y pokoiu nie będzię końcá CzechRozm 177; SkarŻyw 47, 189, 274, 392; LatHar 87, 183, 561; SkarKaz 519b; SkarKazSej 678b.

W połączeniach szeregowych (4): NiemObr 100, 117; ále fię temi ludzkimi łowy wyraża/ moc/ pánstwo/ chwála/ y władza wielka/ którą Pánu nálezmu dał Oćiec ná niebie y ná ziemi SkarKaz 242b, 456b.

W formułach modlitewnych (9): Tám gdzie potym S. Helená [...] temu męczennikowi ku pámiątce kościoł zbudowála. Bogu w troycy iedynemu ná cześć/ ktorego iest łławá y pánstwo ná wiek wiekom Amen. SkarŻyw 47, 189, 245, 274, 392; O Włzechmogący wieczny Boże/ ktory nád żywemi y vmárłemi pánstwo tve rościągáłz LatHar 87; chwála nawyżłzey y nierozdzielney Troycy/ [...] ktorey pánstwo bez końcá trwa. LatHar 561, 183, 238.

Zwrot: »[nad kim] państwo mieć« (1): Báránek ten Pan nád pány/ krol BOłtwem koronowány/ On ma nád krolmi pánstwo mieć ArtKanc O.

Wyrażenia: »nawyższe państwo« (1): Y pádli [trzej królowie] ciály łwemi przed onym Krolem/ wyznawáiąc nawyżłze Pánstwo y zwierzchność iego nád łobą SkarKaz 519b.

»państwo na niebie i na ziemi« (1): Tobie iest pánstwo na niebie y ná ziemi/ [...] ty rofkazuiefz wiátrom y włsem rozlycznem goram RejPs 131.

»powszechne państwo« (1): które [dziesięciny] łobie Pan Bóg ná znák powłzechného pánstwa [universalis dominii JanStat 243]/ ku pożywieniu łług łwoich dáwác rofkazał SarnStat 897.

»święte państwo« (1): Ato iego [Krystusa] łwięte Pánstwo/ á to błogółławione kroleństwo/ iuż łie wnet poczęło ielzcze tu ná tym łwiece RejPos [344]v.

Szeregi: »(i) państwo a (i) kroleństwo« [szyk 1:1] (2): RejPos [344]v; ále z iego [Dawida] žiarneczká/ z tak máłego o łobie rozumienia/ wielkie drzewo y rodzaj Mełłyalzá Chryłtułá wrołł/ y krołtwo y pánstwo podniołte y długie. SkarKaz 83b. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»państwo i moc« [szyk 1:1] (2): ktorego [Jezusa] iest pánstwo y moc z Oycem y z Duchem S. ná wieki Amen. SkarŻyw 392; SkarKazSej 678b. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»rofkazowanie i państwo« (1): ktoremu [Panu Jezusowi] z Oycem y z Duchem ł. wieczne rofkazowanie y pánstwo. Amen. SkarŻyw 245.

»rząd i państwo« (1): Rząd záś [Jezusa] będzię y pánstwo/ do czáfu wieczného. SiebRozmyśl F3.

»państwo i zwierzchność« (1): *SkarKaz* 519b cf »nawyższe państwo«. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

b. O panowaniu, władzy diabła i antychrysta oraz apokaliptycznych alegorycznych potworów, utożsamianych w polemicznych pismach różnowierczych z papieżem i Kościołem katolickim, zwłaszcza nawiązaniach do *Apoc* (7) : CHwałmyż wzyfscy Krolá niebiefkiego [...]. On boy ciężki ná Swiećie podftąpił/ śmiercią nieprzyaciela zwyciężył/ krwią Teftamentu z pánftwá złupił. *ArtKanc* G13v.

państwo czego [= nad czym] (2): aby przez śmierć zniŹczył tego który miał pánftwo śmierci [*robur habentem mortis*]/ to ieft czártá. *BibRadz Hebr* 2/14. Cf »dzierzeć państwo wszego Źwiata«.

państwo czyje [*pron poss*] (3): *KrowObr* 242; przeto teŹ [*antychryst*] tákowymŹe ŹpoŹobem muŹi áŹ do końca pánftwá Źwego bronieć. *CzechRozm* 255; *CzechEp* 410.

W połączeniu szeregowym (1): iŹ te^go [*tj. o antychryŹie*] piŹmo Ź. nie mowi względem iedney oŹoby/ ále względem zwierzchnoŹi/ rŹądu/ wŹadania y pánftwá/ ná którym te oŹoby [*tj. papieŹe*] iedná po drugiej ŹiedŹieć miály *CzechEp* 356.

Zwrot: »dzierzeć państwo wszego Źwiata« = mieć wŹadę nad całym Źwiatem (1): A táć gŹowá [*orłowa*] przeŹtráŹyŹá wzytek Źwiat/ á pánowála nád tymi/ którzy ná nim mieŹkáiá/ zwielkim wćiŹkiem/ dzierząc pánftwo wŹzego Źwiatá [*potentatum tenuit orbis terrarum*] *BudBib* 4.*Esdr* 11/32.

Szereg: »państwo i kroleŹtwo« (1): IeŹtze teŹ tá mátká nietzyŹta/ vmocniála pánftwo Źwoie/ y KroleŹtwo/ Annatámi/ Sakrámi/ PálliuŹzámami/ KoryŹfány/ Oleymi/ báránkami *KrowObr* 242.

c. O panowaniu, władzy bogów pogańskich [w tym: czyje (1)] (2) : A Pluto z swymi [bo]gactwy [...] Boieć Źie teŹ ziemie grzmienia. SŹonecznego oŹwiecenia, By w piekŹo nie zaŹwieciŹo Jego pańŹwa przeszkoŹdziŹo. *BierRozm* 23.

Zwrot: »dostać pańŹwa (G)« (1): [*Silenus*] DŹiatkóm báŹnie powieŹał/ z czego páŹac górný VŹklepion/ iák w nim doŹtał pánftwá Iowis Źporný *OstrEpit* A3.

d. WŹadza ŹáŹdownicza, jurysdykcja; *iurisdictio* *BartBydg*, *Mqcz*, *Cn* [w tym: czyje (1)] (3) : potestas *iurisdictionis*, mocz panŹwa; potestas *ordinis*, caplanŹwa *BartBydg* 77b; *Iurisdictio*, Moc/ pánftwo. *Mqcz* 179a.

W połączeniu szeregowym (1): Ut in *iurisdictione capitanei generalis Posnaniensis*, W páná ftároŹty PoznánŹkiego ftároŹtwie/ poruczeniu/ mocy/ pánftwie. *Mqcz* 179a.

e. UrzáŹ stanowisko, godnoŹć (18) : Senat ná oŹtátku wybrał Dyktatorá powtore M. WáleryuŹá. PrzyiáwŹy to Pánftwo Wáleryus/ wybrał Źobie Hetmánem SerwiliuŹá. *BielKron* 107v; *INnocencjus* ŹzoŹty [...] koŹcielne pánftwá nie proŹtým ále co vczonym dawał. *BielKron* 186v; *RejZwierc* 40v.

W połączeniach szeregowych (9): SŹończe Miedzy planetami ieft iako pan. [...] Dawa czelarŹŹtwa/ kroleŹtwa/ księŹtwa/ woiewoŹdtwa, ftároŹtwa/ vrŹędy, Y inŹe pańŹwa, znamienicie przeloŹone *FalZioł* V 51; GdyŹ wiemy iŹe v nich nic nie pŹatne pánftwá/ KroleŹtwá/ zacne kŹięŹtwá/ y ine hetmánftwá. *RejWiz* 156v; *OrzRozm* O3v; *BielKron* 80v; *Mqcz* 463d; *RejAp* 112v; *RejZwierc* 40, A5v; Bo ten [*Jezus Chrystus*]/ áczkolwiek czćiá y chwaŹá nád wŹyŹftkie pánftwá/ zwierzchnoŹi y przeloŹeńŹtwá/ ŹiemŹkie y niebieŹkie ieft vkoronowan od Bogá oycá Źwego: [...] iednáć chwaŹy tey oycowŹkiey nie ma *CzechRozm* 194v.

Zwroty: »przełożyć (a. przekładać) [kogo] na państwo« [szyk zmienny] (2): *FalZioł* V 52; Krol Angielski dał ściąć Tomaszá Kromelá/ ktorego był przełożył ná wielkie páńftwo *BielKron* 218, 80v.

»państwo rządzić« (1):á przetoż tem więcey zwierzchnym Pánom [...] przyftoi [...] / áby Páńftwo ábo vrząd fwoy dobrze rządzić [*frena imperii recte moderari ... queant*] / á w fprawách tak łobie poczynąć mogli iákoby było co chwálić *ModrzBaz* 18.

Wyrażenie: »państwo wojskie« = *urząd trybuna w Rzymie* (2): *Homo inquietus et ad tribunatum spirans*, Człowiek nieśpokoiny á ná páńftwo wojskie czyhájący *Mącz* 341d, 463d.

Szeregi: »dostojeństwo i państwo« (1): Potym Grzegorz [...] dobrowolnie fpuścił fwoy ftolec/ opátrzon infzym doftoieńftwem y páńftwem. *BielKron* 187v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»tytuł i państwo« (1): Iełli fię im [*językiem rzymskim*] brzydziłz/ brzydźze fię tytułem y páńftwem fwoim: á nie piłz fię Cefarzem Rzymłkim. *SkarJedn* 216. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»państwo abo urząd« (1): *ModrzBaz* 18 cf »państwo rządzić«. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

f. Forma rządów, ustrój (1) :

Szereg: »państwo abo panowanie« (1): Politią zową/ tę Rzeczpóspolită którą wiele ósob rządzi [!]/ w ktorey vrzędy y doftoyności zá fpolnemi głófy y zezwoleniem mnoftwá ludzi dawaią [...] / przeto takowego páńftwá ábo pánowánia fpołob/ tak iáko y w fżytkie infze zowá Rzeczápołpolitą. *ModrzBaz* 3v.

3. praw. Pełne uprawnienie do władania, dysponowania czymś, użytkowania, egzekwowania czegoś; prawo własności; władanie, posiadanie (zwykle w formułach i aktach prawnych); dominium *JanStat*, *Cn* (32) : A té zapiły/ które iednym związkim w łobie w fżytko zámykáią/ nic nie wymuiąc/ áni zołobná mieniąc/ ále w fżytko Páńftwo ná ósobę przenořząc/ w fżytko w łobie zámykáią *SarnStat* 52.

państwo czego [= *do czego*] (4): Także téż mówimy o káżdym poftánowieniu vczynionym z fynem oycowłkim/ iż nie iełt wáżné/ gdy [syn] iełt w mocy oycowłkiéy [...] iż nie ma páńftwá żadnéy rzeczy/ áłbo dánia iákiéy máiętności. *SarnStat* 586, 706, 1088, 1092.

państwo czyje (1) *KlonWor* 25 cf »prawo, państwo i téż wláść«.

W formułach aktów prawnych przekazywania majątku (20): Pan.N. zdawa dom/ wláłnoć/ áłbo dźiedzictwo fwoie/ [...] ze w fżytkim práwem/ Páńftwem/ dochody/ vżytki/ Pánu.N. *GroicPorz* 12v; tak iż przerzeczony N. dał y zámienił dobrá fwé dźiedziczné/ to iełt/ wieś N. ze w fżytkim téy wśi dźiedzictwem/ y ze w fżytkim práwem/ páńftwem/ wláłnością/ y Tytułem dźiedzicznym/ z przerzeczonym N. *SarnStat* 1248, 685 [3 r.], 978, 1038, 1058, 1088 (19).

Zwrot: »z państwa zstępować (i) wyrzekać się (a. odrzekać)« = *dominio cedere et renuntiare* *JanStat* (4): Z których to ziem Pomorzkich/ Chełmieńłkich y Micháłowłkich/ my Miłtrz Lódwik [...] y z práwá/ z wláłności/ Tytułu/ Páńftwá/ które iákokolwiek [...] Nam y Zakonowi náłzému należało/ zftąpieniem y wyrzeczeniem fie wiecznym [...] zftępujemy/ odrzékamy *SarnStat* 1089, 1091, 1092 [2 r.].

Szeregi: »państwo i prawo« (1): téłz Ziemie/ którełmy záwždy zupełnym Páńftwem y práwem doftátecznym [*cum pleno dominio ac iure mero et mixto* *JanStat* 745] do tego czáfu mieli y mamy [...] królestwu polłkiemu powtore wćielamy *SarnStat* 987. [*Ponadto w formułach aktów prawnych 20 r.*].

»prawo, państwo i też własność« [w nawiązaniu do formuły aktów prawnych] (1): Lecż gdy fię ląfa dorwie/ z domu fię wywinie: Iuż twoie práwo/ páńftwo/ y też włafność ginie. *KlonWor* 25. [Pow formułach aktów prawnych 17 r.].

»używanie i państwo« (1): My Miłtrż/ Komendorowie/ y Zakon [...] z vżywánia y Páńftwá [usum et dominium *JanStat* 870] tych to Zamków/ Miałt/ miálteczek/ Ziem/ Powiatów/ wśi/ Rycérztwá/ obywatelów/ Wálfalów/ y z onych kożdęgo práwá/ [...] zftępuie/ y wyrzeka fie. *SarnStat* 1092.

»własność a (i) państwo« = *proprietas et dominium JanStat* [szyk 1:1] (2): iż ymienie swoye [...] przedal sliachetnemv temv a temv y potomkom iego za tę a za tę fvmme ze wlfytką włafnością a panftwem *ComCrac* 22; *SarnStat* 1073. [Ponadto w formułach aktów prawnych 17 r.]

4. Posiadanie bogactw, wysokiej pozycji społecznej; dominium *Mącz*; possessio *Vulg* (53) : *BierEz* M4 [2 r.]; A wffakoż ffczeńliwofcz vczinku fflachetného znakomitflá ieft w pańftwie/ a w ffczeńliwofci mieniá fwieczkięgo. *ForCnRWiet* Av, Av; Tego mi się woznawać nie chce, Co je kradną ich poborcę [...]. Przetoć, gđz[i]e więcej jest państwa, Tam też więcej jest złodziejstwa. *BierRozm* 21, 15; *RejRozm* 396; *RejKup* g7, z2v; Nie bądź chćiwy imienia y rokázowania/ Bo páńftwá potrzebuią liczby z włodowania. *BielKom* C6; Coś [...] ná drugich wyludził/ ná drugich wylichwił/ Bogżeć pomoż/ boś nie źle s tego páńftwá vtył. *RejWiz* 191v, 11 marg, 19v, 157, Cc8v; (*arg*) láko żadny w bogáctwách nie ma dufáć/ ále fie Bożey pomfity bać/ [...] (–) Niechćiey báczyć ná páńftwá nieflufzne/ á niemow/ mam doftáteczny żywot *Leop Eccli* 5/1; thakież theż ci mili zakonnicy/ kiedy fie nawięcey wfpomogli á ku pańftwu przyfzli poczęli hárdzieć *BielKron* 346, 157; *SkarŻyw* 596; *KochFr* 45; Niech fye tu nikt z páńftwem nie ozywa/ Ani z námi powagi vżywa/ Przywileie powieśmy ná kołku/ A ty wedla páná fładź/ páchołku. *KochPieś* 23, 3, 36; *GrabowSet* H4v; *PaxLiz* B4.

państwo czyje [w tym: *G sb i pron* (3), *pron poss* (1)] (4): *BielŻyw* 58; Niektorym rodzicow Páńftwá/ y od niemowlęftwa w rokofzách obozowanie załzkodziło. *KwiatKsiąż* Fv; *RejPosWstaw* [110³]; RAdábym iák nayprędzey/ [...] Abych wždy fnádniey mogłá Páńftwá fwego vżyć. *PaxLiz* B3v.

W połączeniach szeregowych (10): *RejŁas* w. 56; *RejJóz* C7; *KromRozm III* P7v; ktorzy w páńftwách/ w obzerftwách/ w cudzołoftwách/ y w gámráctwách leżą/ iáko ieft wzyfthka ordá kxieżyey Papiękiey. *KrowObr* 186v; *Mącz* 128d; *OrzQuin* Hv; *SkarŻyw* 478; Gdyż przy nim [papieżu] ieft nie iedno/ ále wiele kroleftw [...]. Przy nim fkarby: przy nim páńftwá: przy nim władza y rokázowanie. *CzechEp* 383, 369, 379.

W przeciwstawieniach: »państwo ... ubostwo (2), nędza« (3): Vboftwo y zátáienie y celle nád pańftwo y pałace y cći wzytkiego fwiátá przelożył. *SkarŻyw* 473, 596; Bo cięższa tá nędzá/ co po páńftwie náftáie. *GórńTroas* 23.

Przysłowia: Gdzye poftufność tám páńftwo fzyroko/ A gdzye fobyie káždy fray hern bywa/ Pokęfu go rad káždy vrywa *BielKom* G2v.

Hoyny do czáfú iáko pan vżywa/ A czáfem s páńftwem y pod ławą bywa. *RejZwierc* 217.

Wyrażenie: »państwo wszytkiego fwiátá« [szyk 1:1] (2): [*Piotr Urseolus*] Zá nic fobie wzytkiego fwiátá páńftwá nieważył/ ná ktorym zbáwienie [...] tracić miał. *SkarŻyw* 571, 596.

Szeregi: »dostatek a państwo« (1): tymże obyczáiem łákomy człówiek [...] mnima áby w onym doftátku á p[á]ńftwie iego wŷytko podpomożenie żywotá iego położone było. *RejPosWstaw* [110³]. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»sława, (i) państwo« (2): *RejZwierz* 109; krol Agátocles [...] Miedzy złote naczynie zawnfze glinę ftáwiał/ [...] A przyczynę powiádał tę przed gościami fwymi: Ia/ ktorego Bog fławą y pánftwem ozdobił/ Pomnię iże moy óciec z gliny gárnce robił. *SzarzRyt* D3. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»zacność [= wysokie urodzenie a. wysokie stanowisko] z państwem« (1): Znaydziefz [*w wojewodzie wileńskim*] Rubinowy bláfek/ Szmáragdową cnotę/ [...] Ale trzebá klenoty/ częfto polorowác/ Bo gdy prochem przypadną/ wnet fie poczną płowác. A ten proch zacność s pánftwem [*tj. zacność i państwo, tu przenośnie nazwane prochem*] rad więc glánc [*klejnotów*] odmieni *RejZwierz* 90v.

»państwo a złoto« (1): Spodłęgo ftanu ściągłes Orła lotem [*tj. szybko*]/ Pánftwy króle/ á Monárchy złotem. *ZawJeft* 26. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

a. *Majestat, wspaniałość, okazałość, chwala; gloria PolAnt* [*w tym: czyje* (3)] (4) : a wždy to powiadám wám że ani Solómon we wŷyftkiem pańftwie swoiém był tak ftroiny iako iedna ftych [*tj. lilii polnych*] *MurzNT Matth* 6/29, *Luc* 12/27.

W połączeniu szeregowym (1): Hefter oná pani mowi [...]: (Ty wiefz Pánie iżem fię nie kochála fługá twoiá w pańftwie tym/ y chwale/ y w znakách pychy ná głowie moiey [...].) *SkarKaz* 350b.

Przen: Majestat boży (1) :

Szereg: »państwo i zacność« (1): Niegodne to ieft ná ziemi mieśce pánftwá y zacności iego [*Chrystusa*]/ ciáfne ná ták wielkiego Páná/ v ktorego ziemiá ieft podnożkiem nog iego *SkarKaz* 244b.

5. *Majątek, bogactwa* (56) : *BierRozm* 14, 27; Iuno páni bogáftwá/ pánftwá ym dáruię. Pállás páni wfłech náuk/ mądrofcia fífufię. *KlerWes* A2, A2v; Bo drugich panftwa tak malo Day za kope drugie ftalo. *RejKup* 17; *RejFig* Cc3; *RejZwierz* 17v; Tám teź wiele kłáftorow [...] przez Kliázętá y Grabie dobrze pánftwem opátrzone. *BielKron* 287, 148, 162v, 261v [2 r.], 321; *RejZwierz* 38; Niepewné fkárby pośiedli ná ziemi: Bo fkoro zágrzmi twa pomftá nád niemi/ Y pan/ y państwo znikną wocemgnięniu *KochPs* 108; *WysKaz* 42.

państwo czyje [*w tym: pron poss* (4), *G sb i pron* (2)] (6): *RejZwierz* 46; *BielKron* 259; Pánftwo fwe iáko rozprofzyła Eufrázya. *SkarŻyw* 225 marg, 26; *CzechEp* 336; *KolakCath* Bv.

W połączeniach szeregowych (6): A ktore dobra ich [*bogaty*ch] mnimasz tako barzo ustawiczne Se wŷytkiej strony beśpieczne [?]. (-) Czci, rod, wielkie przyjaciele, Moc i państwa, skarbów wiele, Mnogie rozkoszy w dostatku; Nie mająć żadnego smętku. *BierRozm* 5; *RejKup* aa4; *SkarŻyw* 26, 115, 440; *ArtKanc* 05.

W charakterystycznych połączeniach: dostać państw(a), nabywác, zyskać; darowác państwo(-a), da(wa)ć (3), mieć (3), opuścic (opuszczać) (3), oszacowác, (po)brać (2), potracic, przywiezc, rozproszyć, wrocic; obdarzyć państwem, opatrzyć (opatrzone) (2), szafowác; państwo(-a) hojne, przedniejsze, rozliczne.

Wyrażenia: »państwo świeckie« = *dobra doczesne* (1): Pánftwá świeckie opuŷczáli/ wiele ich w wboftwie trwáli/ puścicwfy cześne imienie/ cierpieli więzienie/ prze Páná Kryftufá imię. *ArtKanc* 015.

»wielkie państwo« [szyk 5:2] (7): *RejKup* bb4v, bb5v; S tey Moluki Portugálczycy przywieźli wielkie pańtwa do Portugáliey *BielKron* 445v, 165, 288v; *SkarŻyw* 115 [2 r.].

Szeregi: »dziedzictwa albo państwa« (1): Thym [sukiennikom, szewcom, garbarzom itd.] Sathurnus z łrony łwey dziedziczthwa/ albo pańthwa dawa: z takowych robot. *FalZioł* V 50v.

»obfitości, państwa« (1): A gdyż to ieft náłzá mył/ ábychmy wiedzyeli/ Co wždy ieft nalepszego/ to wyrozumieli. [...] Iedni ie w obfitościah w pańtwaćh pokládáli/ A drudzy wdzyęczną rołkołz nád to przekládáli. *RejWiz* 19v.

»państwa i skarby« (2): áby łtąd nie przychodzili ku iákicy zwirzchności/ [*Julianus cesarz*] pańtwa y łkarby od ich [*chrześcijan*] kościoła brał *BielKron* 157; *CzechEp* 336. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

Iron: *Brak bogactw* [czyje] (2): (*did*) Zephira [...] fuka na hausknechta (–) [...] A Czo tobie trzeba myłłic Ty łwe pańtwa w garłc mozełz skrić *RejJóz* C5v; *RejKup* g2v.

Przen: *Dobra, wartości niematerialne, duchowe* [w tym: czyje (1)] (4) : iáko P. Bog połty y inne trudzenia y cnoty pobożności włzelákicy płáćic vmie/ takim pańtwaćm y rołkołzámia ktore tu vkazał vczniom łwoim *SkarKaz* 116b.

W połączeniu szeregowym (1): A oni [*księżęta bogaci*] łię ná zad obracác będa/ żeby iáko mogli vyrzeć ono mieylce/ y rádość od ktorey ie wyganiáią: y vyrzą łwiatłość onę niewymowną/ rayłkie rołkołzy/ y wielkie pańtwać/ y vpominki/ ktore łwięći od krolá chwały odniełli. *SkarŻyw* 121.

Wyrażenie: »wielkie państwo« (2): Niebyłiłmy vbodzi byłmy niewiedzieli czo ieft vbołtwa. Niewiedzieć łepak czo ieft vbołtwa, ieft przyćie ku wielkiemu pańtwaćm. *BielŻyw* 128; *SkarŻyw* 121.

Szereg: »państwo a imienie« (1): áby człowyek ten będać wnim [w stanie kapłańskim] á vżywájąc onego/ wyernye Bogu łlużył/ yego pańtwaćm á imyenyem rządzil y łłáffował. *GliczKsiąż* O5.

a. *Posiadłość ziemská; dominium Mącz, JanStat* [w tym czyje: *G pron* (3), *pron poss* (2)] (13) : [*Frankonia*] Ma Kłiążętać/ Grábieć/ kthorych pańtwać wielką część łziemie záłtápiłyć/ okrom Biłkupow ktoryz tám łzeroko y długo pańtwać łwe rozłszerzyli. *BielKron* 289v; *Mącz* 94a; doniołł tę rzecć naprzod do Pána Alekłandra Chodkiewiczza [...] (iáko do tego wktorego pańtwaćie on Monałtyr) *BudNT przedm* b7v; *SarnStat* 668; *PaxLiz* A3.

W połączeniach szeregowych (5): Pańtwać żadnego v nich [*Turków*] włi áni miałł nie trzyma żądny ná wieczność áni w dziedzictwoć/ bo włzytko Cefarłskie grunty y łudzie *BielKron* 261; (*nagł*) *Ziemiánin*. (–) MArmurowe páłaceć/ wymurowáne Grodyć/ Więc włościć/ kłucze y pańtwać [...] zołtawmy onym ktoryz cudzemi rękoma włzytko łpráwować zwykłi *GostGospPon* 168; *SarnStat* 1071, 1091 [2 r.].

a. *Dobra królewskie* (2) : Ták pańtwać wyciágnęlić/ ták połzácowálić/ Ledwe Wroble od tego iż wolni zołtáli. Y kazáli czwartą część dáwać ná obronę *RejZwierc* 245; *SarnStat* 1088.

β. [*Majątek pana feudalnego, miejsce pańszczyńnianego przypisania chłopca*: Zeznał łłachetny pan Jan Gogoliński [...], iże przydał łaz Bartosikowi do zagrody, [...] który był na pana przypadł po Sroce, który był z pańtwać uciekł *KsięgiSqdŁqck* 1588 nr 294.]

6. *Kasztelania* (1) :

Zestawienie: »państwo krakowskie« (1): iż Krol IM. Pan náfz vmyflí W.M. mego Mcíwego Pána ná Páńftwie Krákwfkim poáfđíc *ReszList* 188; [Przyjechaliśmy potem do gruntu wsi Lagiewniki, która należy na państwo krakowskie. *LustrDróg* 75; przetołz dawfzy Pańftwo Krákwfkie Wálentemu Dębieńfkemu Kánclerzowi Koronnemu/ dał mu pieczęć mnieyfzą *BielKron* 1597 733].

7. coll. *Ludzie należący do najwyższych warstw społecznych, magnaci, szlachta, ziemiaństwo; dynastia Mącz* [w sg (7), w pl (2)] (9) : [burgrabia wielki] włożył rękę ná koronę/ wołał głósem wielkim do wfzytkiego páńftwá w koronie przełożonego/ áby fie ktey koronie przyznawali *BielKron* 329v; *Mącz* 98b; Ale gdyby fie páńftwá pięknie zyednoczyły/ Ałpolnemi porządki nadobnie rádziły/ Mogły by fie wynáleść tákie obyczáie/ Zeby tu nieprzyiaciel zágládał s przełáie. *RejZwierc* 251; *MycPrz* I Bv; Alic práwie ná łzczęście/ gdy Páńftwo iecháło/ Iuż tám Pána Młodego/ widzieć fie doftáło. *PaxLiz* D3v.

W połączeniu szeregowym (1): Y vmarł íeft Alexander we XXXII. leciech [...]. Tedy go krolouie kxiążęta á pańftwo do Alexandriey niefli. *BielŻyw* 163.

Wyrażenie: »radne państwo« = *członkowie najwyższej rady, senat* (1): Senatorius, Rádne páńftwo/ fenatorski. *Mącz* 382b.

Szereg: »państwo abo pospolici ludzie« (1): A czy zloczinczi kthorzi tho poczynily bandoly łzny^{mi} kthorich panifth abo łznyłchich póspolythich lyudzy. thakowem lyvdzyam bífczye thego [tj. kary] nyepzepvfczaly y nyefolgowały. *LibLeg* 11/141v.

a. *Dynastia* (1) :

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy etnicznej (1): ktore [cesarstwo] íeft przeniešione s Fráncufkiego do Sáłkiego páńftwá *LeovPrzep* D3.

8. *Nazwa jednego z dziewięciu chórów anielskich, który wraz z Księstwami i Zwierzchnościami tworzy tzw. drugą hierarchię; dominationes Vulg* [w pl (12), w sg (2)] (14) : przijęli iá [Pannę Maryję] pańftwa/ chwałátz iá z wielkie mądrołci/ łpiéwaiątz ij przed nia vpadaíątz *OpecŻyw* 183v; Hierarchia, rozdział, zgromadzenye, angelorum [...]; hierarchia Trinitatis, panstvo *BartBydg* 68b.

W połączeniach szeregowych (9): *KuczbKat* 55; *BiałKaz* E3v; BOgá cię chwalemy/ Pánem wyznawamy [...]. Anieli mocnołci/ Archánieli y síły/ Tronowie y páńftwo/ Cherubin y kfięftwo/ y Seraphin tobie/ mowiący łpiewáią: Śwíęty, śwíęty, śwíęty *ArtKanc* NI9; (marg) Dziewięć Chorow Anyelłkich. [...] (–) ANyółowie/ Archányółowie/ Thronowie/ ábo Stołęcznicy/ y Páńftwá/ Kfięftwá y Mocárftwá/ Síły niebiełkie/ Cherubinowie/ y Seráphinowie *LatHar* 473, 94, 425, 654; *WujNT* Col 1/16; *SkarKaz* 486a.

Wyrażenie: »państwa niebieskie« (2): ktory [Ojciec Niebieski] możnieyfzy íefth nad wfzytki mocárftwá y páńftwá niebiełkie *RejAp* 178v, 162.

Szeregi: »państwa i mocarstwa« [szyk 1:1] (2): Co tho íeft zá huf iuż dobrze wiemy/ bo huf rozlicznych duchow Anyółow fwiętych onych páńftw y mocárftw niebiełkich *RejAp* 162, 178v. [Pow połączeniach szeregowych 6 r.]

»tronowie i państwa« (1): Ten íeft ktory przyłfedl na zbawienijé ludu/ [...] temu tronowie ij pańftwa fluzą. *OpecŻyw* 71v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.]

*** *Bez wystarczającego kontekstu (5) : Mqcz 91a, 280c; Potentatus – Panstwo. Calep 825b, 335a, 511a.*

Synonimy: 1. carstwo, cesarstwo, krolestwo, księstwo, monarchija, rzeczpospolita, ziemia, ziemica; a. kraina, kraj, prowincja, wojewodztwo; 2. krolestwo, monarchija, panowanie, zwierzchność; d. jurysdyccja; 5. bogactwo, dobro, majątność, mienie; 6. kasztelanija.

Cf [NIEPAŃSTWO], PANOWANIE

SBu